

DET LILLE BARN MED AUTISME

EN VEJLEDNING - HVOR STARTER VI?

GUNHILD HESTBECH PEDERSEN, DISTRIKTSSYGEPLEJERSKE
PSYKIATRISK KLINIK FOR SMÅBØRN
SANNE LEMCKE, KLINISK SYGEPLEJESPECIALIST
FORSKNINGSAFSNITTET
BØRNE- OG UNGDOMSPSYKIATRISK AFDELING
AARHUS UNIVERSITETSHOSPITAL PSYKIATRIEN

DECEMBER 2024

KOLOFON

Vejledning

Det lille barn med autisme

Redaktører

Gunhild Hestbech Pedersen, distriktssygeplejerske
Psykiatrisk Klinik for Småbørn
Sanne Lemcke, klinisk sygeplejespecialist
Forskningsafsnittet

Foto

Region Midtjylland samt www.colourbox.dk.

Layout

Gudrun Frost-Søgaard

Udgiver

Børne- og Ungdomspsykiatrisk Afdeling
Aarhus Universitetshospital Psykiatrien
www.psykiatrien.rm.dk
September 2025

Forside

COLOURBOX4881282

INDHOLDSFORTEGNELSE

Indledning	4
Kapitel 1. Om autisme	5
Kapitel 2. Basale sociale- og kommunikative færdigheder	10
Kapitel 3. At lære barnet med autisme at lære	23
Kapitel 4. Visuel støtte, struktur og daglige rutiner	28
Kapitel 5. Kommunikation og udvikling af sprog	39
Kapitel 6. Leg	48
Kapitel 7. At forstå barnets adfærd og vælge strategi/handling	56
Litteraturliste	58
Bøger og hjælpemidler	60
Links	60
Bilag 1. Autismen.	61
Bilag 2. Kommunikation.	62
Bilag 3. Leg	64
Bilag 4. Analyse af adfærd	66

Indledning

Materialet må kopieres til privat brug, men ikke gøres til genstand for offentlig publikation.

Når et lille barn får stillet en autisme diagnose, følger naturligt en masse spørgsmål for de voksne, der er omkring barnet. Mange forældre oplever det svært at gennemskue, hvordan man hjælper sit barn bedst muligt. For hvordan skal man nu opdrage, hvor skal man starte, og hvilke metoder skal tages i brug for at hjælpe barnet til at udvikle sig?

Man ved, at tidlig indsats til små børn med autisme kan have stor betydning for en positiv udvikling hos barnet, samt for hele familiens trivsel generelt.

Forældrene er centrale i den tidlige indsats, der både skal tage udgangspunkt i barnets og forældrenes behov.

Formålet med dette hæfte er, at I som forældre får forståelse for jeres barns udviklingsvanskeligheder, samt får hjælp til at prioritere og vælge relevante fokusområder for indsatsen til jeres barn. Endvidere at I får konkrete redskaber til brug i hverdagen med henblik på at kunne støtte jeres barns trivsel og udvikling.

Materialet er primært tiltænkt forældre, men vil også kunne anvendes som inspiration af andre omsorgspersoner og professionelle omkring barnet.

Hæftet omhandler centrale fokusområder i den tidlige indsats til små børn med autisme, på et udviklingsniveau svarende til 0-4 år. Der tages udgangspunkt i aktuel viden om små børns udvikling og autisme, samt praksis viden og erfaring om tidlig indsats.

I hæftet omtales alle omsorgspersoner som forældre. Endvidere beskrives barnets almene udvikling, som udvikling hos typiske børn. Endeligt benævnes gruppen af autismspektrum forstyrrelser under et med autisme.

Bagest i hæftet er forskellige ark og skemaer, som kan anvendes undervejs i vejlednings forløbet på Børne- og Ungdomspsykiatrisk Afdeling. Disse må gerne kopieres efter behov.

Bagest findes også henvisning til litteratur og hjemmesider, med relevans i forhold til det lille barn med autisme.

Kapitel 1.

Om autisme

Autisme er en gennemgribende udviklingsforstyrrelse, kendetegnet ved vanskeligheder på områderne socialt samspil og kommunikation, samt nedsat forestillingsevne/gentagelses-præget adfærd og interesser. For at få stillet diagnosen autisme, skal der være symptomer inden for alle områder.

Tidlige symptomer på autisme

Hos de små børn med autisme er følgende symptomer ofte fremtrædende:

Socialt samspil og kommunikation

- Nedsat brug af blikkontakt
- Manglende interesse for social kontakt eller samvær
- Fokuserer mere intenst på genstande end på personer
- Deler ikke oplevelser eller glæde
- Reagerer ikke (altid) på sit navn
- Manglende eller begrænset kommunikation med lyde/ord
- Benytter i begrænset omfang pegning og at vise ting frem
- Følger ikke andres pegetretning

Forestillingsevne og særlig adfærd

- Anderledes og gentagelses præget brug af legetøj eller genstande fx rotere eller sætte på række.
- Manglende eller begrænset som om leg.
- Udtalt optagethed af sansestimuli som vand, der løber, lys, blade der bevæger sig i vinden, knaster, blanke genstande, ting der drejer/snurrer rundt m.m.
- Stereotype bevægelser som gentagende basken med hænderne m.m.

Kognitive teorier/forklaringer ved autisme

Autisme kan forstås gennem forskellige teorier om menneskets evne til tænkning og anvendelse af viden. Nogle af teorierne præsenteres her.

Theory of mind, -evnen til at danne sig tanker om andre menneskers tanker, følelser og motiver (Simon Baron-Cohen 2001).

Mennesker med autisme har svært ved at forstå, at andre mennesker kan have et andet perspektiv, andre tanker og opfattelser, end deres eget.

Manglende evne til Theory of Mind har betydning for:

- Blikkontakt
- Fælles opmærksomhed
- At forstå andres intentioner (mistolkning)
- Evnen til at forstå sociale spil
- Evnen til at aflæse andre
- At forstå, at egen adfærd kan påvirke andres tanker og følelser

Central coherence, -evnen til at sammenfatte detaljer til helheder og dermed skabe "mening" og indre generaliserede skemaer over begivenheder (Frith, Happe, 1994).

Mennesker med autisme har en svag central coherence og dermed svært ved at danne mening ud fra omgivelserne.

Manglende evne til at skabe central coherence kan betyde:

- Detaljefokusering frem for helhed
- Vanskeligheder med at skelne mellem relevante og irrelevante informationer
- Vanskeligheder med generalisering
- Vanskeligheder med at integrere ideer
- Konkret frem for abstrakt tænkning
- Vanskeligheder med at forstå sociale signaler – hvad er vigtigst, hvad folk gør, hvad de siger, hvordan de ser ud?

Eksekutive funktioner ("styrefunktioner"), -evnen til at fastholde en plan og ignorere og kontrollere uvedkommende påvirkninger udefra. Funktionerne sikrer fleksibilitet i handlinger og at kunne skifte strategi (Ozonoff, 1999).

Mennesker med autisme har vanskeligheder i forhold til eksekutive funktioner og dermed svært ved at tænke og handle målrettet og problemløsende. Vanskelighederne medfører problemer med:

- At huske en plan
- Fornemmelse af tid
- At overskue, planlægge og gå i gang/starte en aktivitet
- Begrebet slut
- At skifte strategi, når en plan ikke virker
- Rigiditet dvs. svært ved skift i planer og aktiviteter
- Impulsivitet
- Repetitiv adfærd, hvilket betyder gentagen, rutinepræget adfærd. Det kan ex. være egne bestemte rutiner eller ritualer, der fastholdes og gentages på samme måde hver gang.

Autisme og læring

Den tidligste form for læring, starter allerede i første leveår, og kaldes **implicit/indirekte læring**.

Indlæringen foregår ubevidst/intuitivt og er ikke tilrettelagt. Der sker en indlæring af udtalte regler, der styrer den sociale og sproglige udvikling, samt dannelse af indre opskrifter/forventninger (kaldet scripts) til hvad der skal ske i diverse situationer.

Barnet med autisme er enten langsommere eller forstyrret i forhold til implicit læring. Barnets eget drive til udvikling er begrænset, og det lærer ikke af sig selv i tilstrækkeligt omfang.

Det modsatte af implicit læring er **eksplicit/direkte læring**, som er bevidst læring af nyt fx. at lære at læse og stave.

Små børn med autisme har brug for at lære eksplicit, idet de ikke i tilstrækkelig grad lærer implicit. Barnet har brug for bevidst og planlagt læring, der tilrettelægges af de voksne omkring barnet. Barnet har brug for mere eksponering, tid og mange gentagelser af det samme, for at lære nye færdigheder. Der er behov for at komplekse færdigheder, som sociale færdigheder, forenkles og indlæres i små step.

Mennesker med autisme har oftest en **visuel styrkeside**. De tænker i billeder, er konkret oplevende og har en god hukommelse for det, de ser.

Derfor har barnet med autisme lettere ved at forstå og skal bruge mindre energi på at fastholde information, som præsenteres visuelt, frem for information via det talte sprog. Man kalder det en visuel læringsstil.

Mennesker med autisme har ofte et stort behov for **forudsigelighed, genkendelighed og orden**.

Mange har endvidere en sansemæssig sensitivitet (følsomhed for lyd, berøring, lugt eller konsistens) eller en generel tendens til let at blive overstimuleret.

Alle de ovenstående elementer har betydning for, hvordan barnet med autisme kan lære. Kendskab til dem danner udgangspunkt for, hvordan barnets udfordringer tilgodeses og hvordan træning af nye færdigheder tilrettelægges.

Alle børn med autisme er forskellige

Det enkelte barns personlighed, temperament, udviklingsniveau og ressourcer vil have betydning for, hvordan autismen fremtræder. Barnet vil lære og udvikle sig gennem hele livet, men udfordringerne kan ændre karakter og, sværhedsgraden kan være skiftende i perioder.

Forskellige børn kræver forskellige redskaber/værktøj, og der er ikke en færdig "værktøjskasse", der passer til alle.

For at gøre indlæringen så effektiv som mulig, er det vigtigt at kombinere og tilpasse metoder, redskaber og niveau individuelt. Endvidere er det vigtigt fortløbende at registrere og evaluere effekt, så indsatsen kan justeres i passende omfang i takt med barnets udvikling.

"Værktøjskassen" – noget om metoder

I hæftet her tages udgangspunkt i pædagogiske strategier og metoder, der med positiv effekt gennem mange år er anvendt i Danmark til små børn med autisme. Endvidere tages i de konkrete ideer til træning udgangspunkt i viden om den typiske udvikling hos et lille barn.

Struktureret visualiseret pædagogik/TEACCH

I Danmark er "Struktureret visualiseret pædagogik" (SVS) en udbredt specialpædagogisk praksis, der anvendes i behandlingen af mennesker med autisme.

Denne pædagogik tager udgangspunkt i principperne i TEACCH programmet. TEACCH står for "Treatment and Education of Autistic and related Communication handicapped Children" og har sit udspring i North Carolina i USA. Programmet blev udviklet i starten af 1970'erne af professor Eric Schopler m.fl. og blev implementeret i Danmark sidst i 1980'erne. De grundlæggende tanker bag TEACCH er at respektere det enkelte menneske med autismes måde at være på, samt ret til at bevare sine interesser og særpræg. Programmet er udviklet ud fra karakteristiske og adfærdsmæssige kendetegn ved autisme, med henblik på at hjælpe mennesker med autisme til at fungere i den kultur, der omgiver dem. De pædagogiske strategier tilrettelægges med udgangspunkt i de kognitive teorier om autisme, og de udfordringer der er forbundet hermed. Forældreinddragelse og samarbejde er et vigtigt grundelement i TEACCH programmet.

Basisbegreberne i TEACCH er individualitet, selvstændighed/voksen-uafhængighed, fleksibilitet og "at forstå".

I TEACCH er fokus på:

- **Visualisering**, som tilgodeser den visuelle læringsstil.
- **Individualisering**, med udgangspunkt i det enkelte barns ressourcer og motivation.
- **Strukturering** af det fysiske miljø, aktiviteter, rutiner og socialt samvær.
- **Måltrettet indsats** ift. det enkelte barns udvikling, samt generalisering af færdigheder inden for alle områder, kognitivt, kommunikativt, daglige praktiske færdigheder, leg og fritidsaktiviteter og socialt samspil.

Kommunikation med billeder/PECS

PECS er en billedbaseret kommunikations metode, hvor man i stedet for ord udveksler billeder med andre mennesker om egne ønsker og behov. PECS er en forkortelse for "Picture Exchange Communication System". Metoden er udviklet i 1980'erne af psykolog Andrew S. Bondy og talepædagog Lori A. Frost fra Delaware Autistic Program i USA. Det er målrettet små børn med autisme og børn med andre vanskeligheder inden for socialt samspil og kommunikation.

Målet med PECS er, at barnet lærer kommunikative færdigheder, som det kan anvende spontant i sociale sammenhænge. PECS er således rettet mod både de sociale og kommunikative vanskeligheder hos børn med autisme og har fokus på udvekslingen i kommunikation.

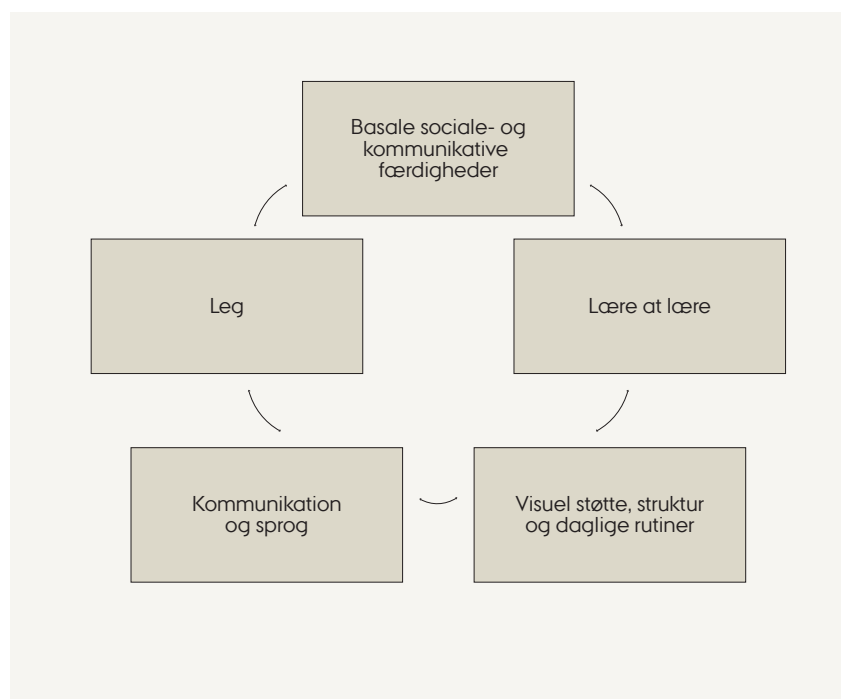
Barnet kan have sin egen billedmappe eller små billedtavler placeret relevante steder, hvor barnet har brug for at kommunikere. Billederne er udelukkende udvalgt ud fra noget, barnet er motiveret for at kommunikere om. Barnet lærer at række et billede af noget, det er motiveret for fx. legetøj, mad, yndlings film, IPad spil med mere og lærer på den måde at tage initiativ til kommunikativ udveksling.

Fokusområder for tidlig indsats

Figur 1 viser centrale fokusområder i den tidlige indsats til små børn med autisme. En indsats på hver af disse områder har afgørende betydning for en positiv udvikling og trivsel hos det enkelte barn. De enkelte områder vil blive beskrevet i de følgende afsnit.

Figur 1. Centrale fokusområder for den tidlige indsats

Kapitel 2.

Basale sociale- og kommunikative færdigheder

Det spæde barn har fra starten en interesse i at indgå i samspil med andre mennesker og har opmærksomhed på ansigter. Det kommunikerer med omverdenen, bidrager aktivt i samspillet og lærer i relationen med de nærmeste voksne.

Fælles opmærksomhed, turtagning og imitation, kaldes de basale sociale- og kommunikative færdigheder. Det er alle færdigheder, som et lille barn typisk fødes med og intuitivt udvikler.

I det følgende skema 1 skitseres den typiske tidlige udvikling på de tre områder i første leveår. De enkelte færdigheder uddybes derefter.

Skema 1. Typisk udvikling hos det lille barn af turtagning, imitation og fælles opmærksomhed.

ALDER	TURTAGNING	IMITATION	FÆLLES OPMÆRKSOMHED
0-6 mdr.	Det lille barn er født med en instinktiv fornemmelse for timing og skift af tur til at være aktiv i kommunikationen. Barnet skifter mellem at være den der udtrykker sig og den der modtager.	Barnet begynder at indgå i gensidig imitation, med ansigts grimasser, hoveddrejning, gensidigt smil, gaber, rækker tunge mv. Barnet er i stand til at lave en synkronisering af mimik og hovedbevægelser med den voksne, som gør barnet til en aktiv deltager i samspillet. <u>I 2-6 mdr. alderen</u> begynder barnet at opdage med en større grad af selvbevidsthed, at en hændelse er afhængig af noget, det selv gør og at den voksne genspejler med sine lyde og ansigtsmimik, de signaler barnet selv sender.	<u>Spædbarnet på 0-3 mdr.</u> er opmærksomhed på ansigter og stemmer. Det drejer hoved og øjne for at lokalisere lyde, har øjenkontakt, genkender, smiler og siger pludre lyde. Udvikling af fælles koordineret opmærksomhed starter, idet barnet indretter sig på den voksnes lyd, mimik og blikretning. <u>I 3-6 mdr. alderen</u> begynder barnet at blive opmærksom på det, der er udenfor 2 personers relation, ex. fingre, tæer, rangle m.m. Barnet er nu i stand til begyndende fælles opmærksomhed.
6-12 mdr.	<u>Fra ca. 7 mdr.</u> begynder barnet at kunne indgå på skift i lydlege med en voksen. <u>Fra ca. 11-12 mdr.</u> begynder barnet at forstå og kunne indgå i gi-ta-leg, hvor den voksne og barnet rækker genstande til hinanden med en gensidig forventning om at få genstanden tilbage.	<u>Omkring 6 mdr.</u> begynder barnet at blive i stand til en mere bevidst imitation. Fx. når den voksne synger "klappe kage", begynder barnet selv at efterligne ved at klappe i hænderne, og morer sig, når de voksne reagerer positivt. Barnet begynder at efterligne andres handlinger, fx. hvordan man bruger et bestemt stykke legetøj eller åbner og lukker skabsdøre.	<u>Omkring 10 mdr.</u> begynder barnet at kunne skifte sin opmærksomhed frem og tilbage, mellem forældre og genstande/begivenheder i omverdenen. Barn og forældre kan etablere en fælles opmærksomhed og et fælles fokus uden for dem selv og begynder at kommunikere omkring det. Barnet begynder at pege på ting, det vil vise eller gerne vil have, koordineret med blikkontakt.

FÆLLES OPMÆRKSOMHED

Fælles opmærksomhed er at koordinere og dele en oplevelse med en anden person.

At mestre fælles opmærksomhed indebærer, at man er i stand til at følge en andens persons blik- og pegeretning. Det lille barn vil typisk fra ca. 10 måneders alderen være i stand til at kigge op på den voksnes ansigt og følge blik og udpegning, når man siger "se". Ligeledes vil barnet selv se og pege på noget, det ser for at dele opmærksomhed omkring det.

Barnet og den voksne deler på den måde en fælles erfaring, som er med til at danne grundlag for barnets forståelse af oplevelser i den ydre verden. Barnet vil aflæse på den voksnes ansigtsudtryk og stemmeføring, om noget er ok, sjovt eller farligt, fx. hvis der kommer en fremmed på besøg, eller der kommer en hund forbi på gåturen. Det hjælper barnet til at forstå den sociale verden, drage nytte af forældrenes viden og erfaring, samt dele følelsesmæssige oplevelser.

Fælles opmærksomhed betragtes som værende central for sprogudviklingen. Når den voksne benævner og taler med barnet om det, de ser sammen, får barnet en begyndende forståelse af sproget, idet det konkrete i situationen kobles med ordene.

Det lille barn med autisme følger ikke intuitivt en anden persons blik og pegeretning. Det finder ikke i samme grad som andre børn en basal tryghed gennem at aflæse de voksnes mimik, stemmeføring eller adfærd. Dette betyder blandt andet, at barnet lettere kan blive frustreret og utrygt.

Små børn med autisme har vanskeligt ved at etablere fælles opmærksomhed ved brug af blikkontakt og gestus som at pege og vise frem. Dette gælder både i forhold til at få opfyldt behov og at dele oplevelser.

Barnet følger ofte eget spor/interesser og er optaget af tingene for sig selv. Barnet kigger i begrænset omfang op for at dele opmærksomheden omkring det, det er optaget af og synes er sjovt. Barnet vil frem for at rette opmærksomheden mod de voksne, ofte have andre faste holdpunkter, fx. bestemt legetøj eller andet, som det finder glæde og tryghed ved.

TURTAGNING

Turtagning handler om at skiftes til at tage tur og at give og modtage i samværet.

I voksen – barn samspillet bidrager turtagning til det lille barns oplevelse af verden og dets udvikling af social opmærksomhed.

Turtagning er en del af fundamentet for sprog og kommunikation. Det har betydning for timing og at kunne vente på tur i samtale. Det er dermed en forudsætning for at kunne indgå i dialog.

At kunne skiftes og vente har også betydning, når barnet skal lære af andre og følge noget andre viser. Endvidere har forståelse af turtagning stor betydning for at kunne indgå i fælles leg med andre børn. I større børns lege sker der typisk en kontinuerlig gensidig udveksling af ideer, frem og tilbage børnene imellem, og legens indhold, roller med videre kan skifte hyppigt.

Børn med autisme har svært ved at indgå i et socialt samspil og har ikke tur-skiftet integreret, som en naturlig del af det at være sammen med andre. De har ikke den medfødte evne til at reagere på andres udspil i tilstrækkeligt omfang, og udveksling med andre kommer ikke af sig selv.

IMITATION

Imitation kommer af det latinske ord *imitari* og betyder efterligning. Det er en del af fundamentet for sproget og det sociale samspil. Det har betydning for at kunne tilegne sig ny viden, lære nye færdigheder, lære af andre og for at kunne lære at lege. Det spæde barn forholder sig aktivt og udforskende til sine omgivelser, og kan inden for de første dage efter dets fødsel imitere ansigtsudtryk.

Det lille barn med autisme lærer ikke automatisk, at imitere ved blot, at kigge på eller være sammen med voksne eller andre børn. Det imiterer ikke intuitivt det andre gør eller viser og lærer derfor sjældent af sin omverden på den måde. Barnets opmærksomhed er grundlæggende mere rettet mod den fysiske verden, end på det mennesker omkring dem gør.

Nogle børn med autisme har en form for automatisk imitation af andres adfærd. De kan fx. efterligne andres hånd- og armbevægelser, gestik eller kropsholdning, som en nøjagtig spejling af den anden. Men barnet er ikke bevidst om formålet med imitationen og udvikler sig derfor ikke socialt ved det. Nogle børn er rigtig gode til at lave en automatisk efterligning af handlinger, de ser på fx. tegnefilm, computer eller filmklip fra YouTube. Det betyder dog ikke nødvendigvis, at barnet forstår meningen med handlingerne.

BRUG FOR STØTTE TIL UDVIKLINGEN

Ovenstående viser, hvor komplekst sammensat et lille barns typiske udvikling er, samt hvilke færdigheder der er til stede og spiller sammen. Når barnet udvikler disse færdigheder af sig selv, er man som forældre oftest ikke bevidst om de forskellige elementer og på hvordan læringen foregår. Udviklingen sker kontinuerligt i en form for cyklus mellem barn og forældre. Her skifter barnet af sig selv mellem at være den, der udtrykker sig til at være den, der modtager forældrenes udspil. Hvis det helt lille barn fx. spræller og kigger glad op på en, vil man intuitivt svare ved at smile, røre og snakke til barnet, der "svarer igen" med lyde og kropssprog. Sådan sker der en respons frem og tilbage, indtil barnet bliver træt og holder pause for en stund for at "fordøje" og lære af alle indtrykkene.

Som forældre til et **lille barn med autisme** har man en anden rolle, når barnet skal støttes i sin udvikling. Barnet kommer ikke i samme grad med udspil til kontakt og samspil, som forældrene naturligt kan respondere på. Forældrene skal derfor være mere bevidst om hvordan udvikling sker og tage mere initiativ. Det kan tage lang tid at lære barnet nyt og kræver derfor også ofte, at forældrene væbner sig med ekstra tålmodighed og er vedholdende, før resultaterne af indsatsen viser sig.

Barnet med autisme har som tidligere nævnt brug for at dets læring planlægges, "eksplicit/direkte læring". Med læring menes her tilegnelse af viden og færdigheder.

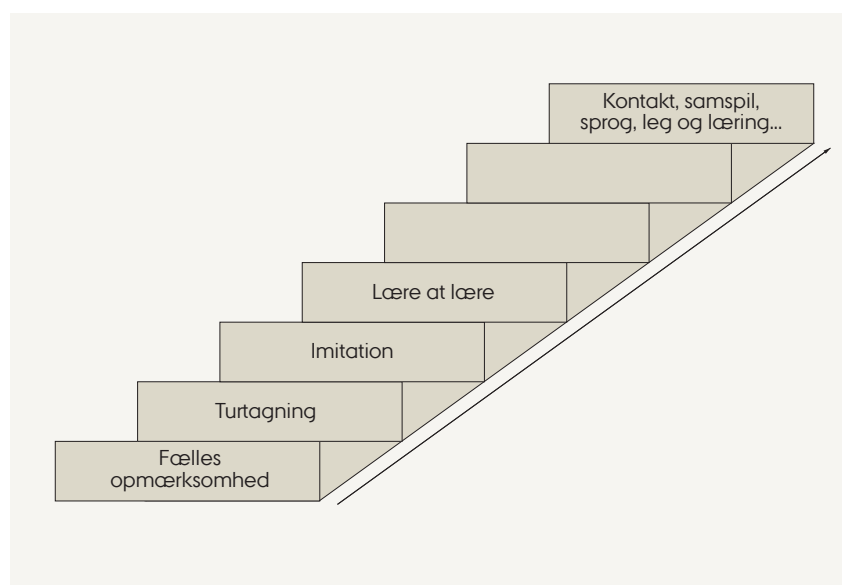
Det kræver, at de voksne omkring barnet er igangsættere for udviklingen og planlægger træning målrettet med udgangspunkt i det enkelte barns udviklingsniveau, styrkesider og motivation. Mål og indhold skal justeres fortløbende i takt med, at barnet udvikler sig.

For det lille barn med autisme har det stor betydning, at man forenkler og træner få ting af gangen. Dels fordi barnet ikke af sig selv afkoder de forskellige elementer fx. i en fælles leg, og dels fordi det gør det lettere for barnet at få fokus og opdage, hvad opgaven eller legen går ud på. Et vigtigt udgangspunkt for planlægning af barnets træning er viden om den typiske udvikling hos små børn. Der kan der hentes ideer til lege og materialer, som passer til barnets aktuelle udviklingsniveau samt ideer til, hvad næste step eller mål skal være.

Træning af de basale sociale- og kommunikative færdigheder, fælles opmærksomhed, turtagning og imitation, er et meget vigtigt fokus i indsatsen til det lille barn med autisme.

Da de tre områder er grundfundament for udvikling af kontakt, samspil, sprog, leg og læring, er det her indsatsen starter.

Figur 2. Trin i udviklingen af de basale sociale- og kommunikative færdigheder

I det følgende gennemgås konkrete ideer til hvordan barnets udvikling kan styrkes i forhold til fælles opmærksomhed, turtagning og imitation.

Udvikling af fælles opmærksomhed, turtagning og imitation

Overordnet er gældende for træningen på alle tre områder, at der skal tages udgangspunkt i barnets motivation. Barnet er oftest mest fokuseret på ting/legetøj, det kender og har en særlig interesse for. Ved at anvende legetøj inden for barnets interesseområde, motiveres det til at indgå i leg, hvor den voksne tager initiativet, og bliver gradvist mere og mere opmærksom på det, den voksne viser og gør.

Der udvælges nogle lege som barnet og den voksne leger sammen. Det skal være lege som passer til barnets udviklingsniveau, og som det er motiveret for. Ved at skabe genkendelige legerutiner med barnet, hvor legen foregår samme sted og de samme lege gentages, styrkes barnets motivation, opmærksomhed og forventning til samspillet.

De voksne omkring barnet skal i dagligdagen have fokus på de tre områder, fælles opmærksomhed, turtagning og imitation, i samvær med barnet. Vær opmærksom på hverdagssituationer, hvor det er naturligt at øve fx ved påklædning, måltider, bleskift, badetid, gåture med mere. Øv med barnet i små sekvenser, når det er godt tilpas og har overskud til det.

Det er desuden vigtigt at prioritere nogle få planlagte lege-øve situationer hjemme, som har hvert sit tema. For eksempel har en leg kun fælles opmærksomhed som indhold og en anden handler kun om at øve imitation. Ligeledes kan den voksne have udvalgt legetøj/materiale, der kun øves turtagning med. Det er vigtigt at give god tid og plads til barnets egne initiativer og respons undervejs, når der øves. Husk at barnet har brug for mange gentagelser for at forstå og handle. Man skal ofte øve mange gange, før barnet begynder at vise de nye færdigheder.

Hvordan udvikle fælles opmærksomhed

Første trin i træning af fælles opmærksomhed er at styrke barnets opmærksomhed på den voksnes udspil og initiativer i leg og samvær.

Den voksne må gerne gøre sig selv "overtydlig" og vise stort engagement og begejstring med kropssprog, mimik og stemmeføring. Derved bliver det nemmere for barnet at få øje på det, man gør og viser. Benævn med få ord, det der sker og anvend gerne de samme vendinger, så situationen også derved bliver genkendelig for barnet.

IDEER OG EKSEMPLER PÅ LEGE

Småbørns lege er gode lege til at tiltrække de yngste børns opmærksomhed. De bygger på overraskelse og genkendelsens glæde, som indbyder til blikkontakt.

Det kan fx være:

”BORTE – TIT – TIT”

Barnet eller den voksne gemmer ansigtet under et tørklæde, bag hænderne, eller bag andet fx. dør, stol eller bord. Den voksne siger ”tit tit” og kan enten selv tage tørklædet af eller vente lidt på, at barnet gør det. Når barnet eller den voksne ”kommer frem” viser man stor overraskelse og begejstring og sætter ord på fx ”der var du!”.

”NU KOMMER DER EN LILLE MUS”

Den voksne ”tripper” langsomt med et par fingre rundt på barnets arme, ryg, ben, hals med mere og kildrer til sidst fx i nakken eller på maven.

”PANDEBEN, ØJESTEN, NÆSETIP, MUNDEFLIP, HAGEFLIP OG KILDE, KILDE, KILDE”

Peg på de forskellige dele af barnets ansigt, mens du benævner og kild det til sidst under hagen.

”BUM-LEG”

Den voksne holder en bold, ærtepose eller andet på sit hoved og lader den falde ned og siger ”bum”, når barnet kigger.

”RIDE RANKE”

Den voksne sidder med barnet på knæene, holder det i hænderne og hopper det op og ned med benene med skiftende hastighed. Imens siger man: ”først kommer bondemanden” (i lunte tempo), ”så kommer herremanden” (i trav tempo), ”til sidst kommer kongen (i galop). Til slut lader man barnet glide hurtigt ned mellem sine knæ.

”KLAPPE KAGE”

Den voksne synger og klapper med barnets hænder, indtil det selv har lært at gøre det.

”Klappe, klappe kage,
i morgen skal vi bage
en til far og en til mor,
en til søster og en til bror
og en til lille (barnets navn)

IDEER TIL LEG MED BEVÆGELSE

Ofte er det lille barn meget motiveret for fysiske lege og for mange børn helst med fart og kraft. Den voksne styrer legen ved at holde små pauser undervejs for at motivere barnet til at kigge op, samt vise initiativ og forventning til gentagelse. I disse lege, kan der skabes mange små glimt af fælles fokus, hvor barn og voksens blikke mødes.

GYNGETUR

Stå foran barnet, mens gyngen skubbes. Hold ind imellem pauser og vent på barnet kigger op før gyngen sættes i fart igen. Syng eventuelt en af barnets yndlingssange imens for at skærpe dets opmærksomhed.

VIPPETUR

Vip barnet op og ned på en vippe. Hold indimellem igen og afvent at barnet kigger op, inden der vippes igen.

LØBE-FANGELEG

Den voksne sætter sig på hug foran barnet, slår armene ud, og når barnet kommer løbende ind i favnen og gives det et kæmpe knus eller snurre rundt tur.

FLYVETUR

Barnet kan enten ligge på den voksnes ben og få en flyvetur der eller blive kastet op i luften, hvis det kan lide det.

TUMLE LEGE

Mange små børn kan lide tumlelege, hvor det bruger sin krop og kravler, hopper, bliver fanget af den voksne med mere. Forskellige redskaber kan inddrages i legen fx en tunnel til at kravle igennem eller en pude, barnet hopper ned fra. Den voksne er opmærksom på at skabe situationer, hvor der opstår fælles fokus fx ved at fange barnet eller ligger foran tunnelen, hvor barnet kravler igennem.

IDEER TIL LEGETØJ OG MATERIALER

I en til en situationer ved et bord, hvor barn og voksen sidder over for hinanden, kan legetøj og materiale udvalgt efter barnets udviklingsniveau og motivation være en effektiv måde at øve fælles opmærksomhed på.

Den voksne rækker undervejs fx klodser til barnet en for en, ved at holde genstanden op ved siden af sine øjne og afvente barnets opmærksomhed før genstanden rækkes. Man kan endvidere styrke barnets opmærksomhed ved at sige "er du klar?" og tælle "1,2,3" før et stykke legetøj aktiveres/sættes i gang. Barnet motiveres på denne måde til at løfte blikket og blive opmærksom på den voksnes udspil. Det kommer til at give mening for barnet at kigge op og på den måde opnå mere og mere fælles opmærksomhed.

Eksempler på legetøj/materialer der kan anvendes som ovenfor beskrevet:

- Sæbebobler.
- Legetøj med lys og lyd.
- Musik og rytmeinstrumenter.
- Pop up legetøj.
- Handskedukke.
- Træk-op-legetøj, som den voksne aktiverer.
- Biler der sættes i gang i retning mod barnet.
- Puste ballon op og slippe, så den flyver afsted.
- Bygge tårn af byggebægre eller klodser og vælte det sammen.
- En "overraskelses kuffert" eller lille æske med låg, med noget i som barnet kan lide fx legetøj eller små snacks.
- Forskellige materialer fx putte i kasse, stabelringe, puslespil og Duplo klodser, der samles eller bygges til tårn.

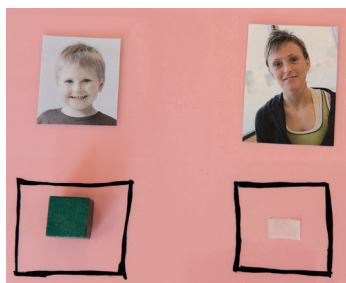
IDEER TIL VIDERE UDVIKLING AF FÆLLES OPMÆRKSOMHED

At mestre fælles opmærksomhed inkluderer flere forskellige færdigheder, herunder at pege og følge andres pegeretning.

For at lære barnet at pege er det typisk den voksne, der skal starte med at opdage det barnet ser på og pege på det fx på en gåtur. Samtidig med at man kigger i samme retning, benævnes med få ord og stor begejstring, det barnet ser på fx "sikke en stor traktor!". På den måde kan barnet over tid begynde at blive opmærksom på det, den voksne peger på og efterhånden måske selv begynde at pege for at vise og dele opmærksomhed.

En pegebog med billeder/foto af noget barnet kender fra sin hverdag kan være et godt redskab til at øve barnet i at pege. Man kan tydeliggøre for barnet, hvor det skal pege ved at placere en farvet prik af karton på de forskellige billeder og sige "peg på" fx far, storebror, farmor med mere. Det kan gøre det mere visuelt tydeligt for barnet, hvor det skal pege.

At følge andres pegeretning kan øves ved at den voksne fx stiller interessant legetøj op på en hylde, hvor barnet ikke selv kan nå det. Det kan også være foto af legetøj eller noget andet, som barnet er meget motiveret for som fx hænges op på væggen. Ved at benævne og pege op mod det, øver man barnet i at følge ens pegeretning. Dette varieres med forskelligt legetøj, billeder og steder.

Hvordan udvikle turtagning

Første trin i træning af turtagning er ofte at øve at bytte. Det helt lille barn har lettere ved at acceptere at bytte, i stedet for blot at aflevere et stykke yndlingslegetøj uden at få noget andet. Hvis barnet fx har flere favoritbiler, kan man øve bytning ved samtidig at række en af de andre biler, barnet gerne vil have.

Man kan lege gi-ta-lege med barnet, hvor den voksne tager initiativ til udveksling af forskellige ting ved at sige "taak" og række hånden frem. Ligeledes kan man sige "værsgo", når noget rækkes til barnet. Det kan falde naturligt at øve i forskellige dagligdags rutiner fx ved måltider og bade-/puslesituationer, samt i legesituationer.

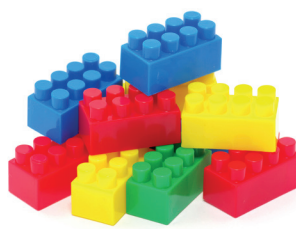
Hvis tur det er, kan tydeliggøres for barnet med ekstra visuelle markører. Man kan organisere materialer så fx de brikker, der skal bruges, ligger i en kurv. Ved hvert turskift flyttes kurven frem og tilbage mellem barn og voksen. Den voksne benævner samtidig, på samme måde hver gang, "din tur" og "min tur", når der skiftes. Når barnet har fanget ideen, begynder det ofte selv at benævne, når skiftet sker.

Det visuelle signal til turskift kan udvides over tid. Fx kan man anvende et "byttekort", som lægges på bordet foran barnet, når det afleverer og bytter genstand. Man kan bruge en konkret genstand, som visuel markør for hvis tur det er. Fx en bestemt klods eller en kasket, som afleveres frem og tilbage til den, der har "tur". Det kan også være et kort med foto af barnet på den ene side og den voksne på den anden, som vendes ved turskift. Eller det kan være et lidt større kort med foto af barn og voksen på samme side, hvor en klods flyttes fra det ene billede til det andet ved skift af tur. Disse kort kan senere varieres med forskellige familiemedlemmer, fx søskende.

IDEER TIL LEGETØJ OG MATERIALER

Udvælg legetøj og materialer hvor funktionen er enkel og visuelt tydelig, samt velegnet til turskift med flere gentagelser eksempelvis:

- Aktivitetslegetøj med lys og lyd.
- Fylde op og hælde i fx med vand eller med sand og sandlegetøj i sandkasse.
- Putte klodser i putte-i-kasse.
- Sætte Duplo klodser på plade eller bygge til tårn.
- Sætte brikker på puslespil.
- Sætte perler på plade eller snor.
- Bygge tårn af klodser.
- Trille kugle ned af kuglebane.
- Køre bil ned af bilbane.
- Trille bold eller bil gennem et rør eller ned af en sliske.
- Køre bil til hinanden på bord. Fx en lastbil med lad, som den voksne lægger noget på for hvert turskift fx en chokoladeknap, frugt eller andet barnet kan lide.
- Instrumenter fx skiftes til at slå på tromme, rasle med rasle æg eller spille på xylofon.
- Puste til vindmølle, vat kugler, lille plasticbil med mere.
- Køre legetog frem og tilbage, hvor barn og voksen skiftes til at sætte en figur på toget.
- Vælge foto af barnets favoritter fx familie eller legetøj og putte i gennemsigtig spand med låg.
- Enkle brætspil fx. ballonspil, som er et spil med farvede brikker, der skal matches på en plade.
- Billedlotteri i forenklet udgave, hvor barn og voksen skiftes til at vælge et billede til egen plade fra en række på bordet.

IDEER TIL LEG MED BEVÆGELSE

- Trille fx ned af bakke.
- Hoppe ned, kravle under eller gennem sig under bord eller i tunnel
- Hoppe på trampolin
- Rutsje ned af rutsjebane.
- Trille stor badebold.
- Kaste til måls med ærteposer i balje eller kurv.
- Sparke bold i lille mål.
- Slå til ballon, evt. med fluesmækker.
- Keglespil.
- Gå på lille forhindringsbane, som kan laves i stuen eller i haven med fx puder, skamler, tæpper, ringe, trædesten, rutsjebane, bæk med mere.

Hvordan udvikle imitation

Ofte er det første step i træning af imitation med det lille barn at imitere noget barnet gør i forskellige lystbetonede situationer. Det kan være barnets lyde, bevægelser, noget det gør med legetøj eller andre handlinger. Det er oplagt at imitere barnet på det motoriske plan, hvor barnet ofte har en god motivation og styrkeside, fx når det løber, hopper, kravler eller klapper.

Efterhånden vil barnet blive opmærksom på at denne imitation sker. Det vil begynde at genkende og erfare, at det sætter noget i gang og bliver mere bevidst om sin egen handling. Måske synes barnet det ser sjovt ud, når den voksne hopper ligesom det selv gør eller siger de samme lyde. Det vil efterhånden af sig selv tage initiativ til gentagelse og gradvist lige så stille begynde at imitere den voksne i velkendte situationer.

Når barnet så småt er begyndt at imitere noget den voksne gør, kan der introduceres flere lege i mere planlagte situationer. Her øves barnet i at imitere på opfordring.

IDEER TIL LEGETØJ OG MATERIALER

Udvælg legetøj og materialer, hvor funktionen er enkel og visuelt tydelig samt velegnet til gensidig imitation, der kan gentages. I starten er det en god ide at have to sæt af det samme slags legetøj, så barnet ikke udfordres på at skulle dele eller skifte tur i denne situation, hvor imitation er formålet.

- Legetøj med lyd fx spilledåse, eller legetøj der siger en lyd, når man klemmer på det.
- Rytmeinstrumenter
- Et sæt legedyr, som barnet kender lydene på. Der vælges et dyr af gangen, og den voksne eller barnet siger lyden, som den anden gentager.

IDEER TIL LEG MED BEVÆGELSE

Barnet øves i at imitere den voksne på opfordring.

- Klap i hænder, på mund, på hoved, på bord med mere.
- Imitere simpel gestus på opfordring fx at vinke.
- Kigge i et stort spejl sammen, hvor imitation af enkle bevægelser øves fx løfte armene, røre næse, trampe, klappe på hovedet, klappe på maven og klappe i hænderne.
- Imitation af ansigts bevægelser fx rækker tunge
- Tegne efter voksen fx streger og cirkler.

De næste trin

Efterhånden vil de tre områder blive et fast opmærksomhedspunkt for Jer. I takt med at barnet udvikler sig, vil træningen oftest blive mere integreret i Jeres samvær, og noget der foregår løbende i forskellige sammenhænge. Derfra bliver næste step at øve barnet i at bruge sine nye færdigheder sammen med andre voksne, med andre børn og forskellige steder.

Kapitel 3.

At lære barnet med autisme at lære

Det lille barn med autisme har brug for at **"lære at lære"**. Det handler om at lære at være opmærksom på den voksnes udspil, at følge den voksnes anvisning, at lære at samarbejde, samt at lære arbejdsmetoder og strategier for løsning af opgaver. Herigennem skabes basis for barnets videre udvikling og indlæring af forskellige færdigheder.

Dette forudsætter, at den voksne skaber en ramme omkring træningen, samt bestemmer og vælger legetøj/materiale for barnet.

Alfa og omega er, at barnet er motiveret og veltilpas med det I laver sammen!

Tag udgangspunkt i den kategori af legetøj, som barnet er allermost interesseret i, men anvend det kun, når I træner. Det er vigtigt at vælge legetøj/materiale, som barnet ikke i forvejen har sine egne bestemte lege med, da det vil forstyrre dets fokus på den voksnes udspil, og det man vil vise.

I TEACCH anvendes begrebet **1:1 træning** om træning, hvor 1 barn og 1 voksen arbejder sammen ved en fast plads/bord med forskellige materialer.

Ved at sidde over for barnet ved et bord, øges muligheden for at barnet retter sin opmærksomhed, både på den voksne og på det ønskede materiale. På gulvet kan der være meget legetøj og andet, som barnet fokuserer mere på, end det den voksne gør eller viser. Bordet kan med fordel være placeret lidt afskærmet fra forstyrrelser fra andre personer, lyde og legetøj med mere. Det fungerer som **lære nyt sted** og er et sted, hvor man træner barnet i det at lære, samarbejde, løse opgaver og lære nye færdigheder. 1:1 træning kan både være noget man arbejder med hjemme og i daginstitutionen.

For at tilgodese de vanskeligheder barnet har i forhold at overskue en aktivitet, at gå i gang/starte og forstå hvornår noget slutter, gøres situationen meget genkendelig og visuel tydelig. Når træningen foregår samme sted hver gang, barnet sidder på samme stol og i begyndelsen hver gang med samme voksen, giver det barnet tryghed, overblik og fokus i situationen. Det medfører et større overskud til at lære det, barnet introduceres for.

Barnets opmærksomhed støttes under træningen ved, at den voksne styrer forløbet og tager et stykke legetøj, eller opgave frem ad gangen fx. fra en kasse. Den voksne sørger for at organisere materialerne, så det er let for barnet at overskue og gå til. Fx ved at lægge klodser til putte i kasse i en kurv, eller sætte billeder fast med velcro på en plade, så de ikke flytter sig eller falder på gulvet.

For at barnet kan få overblik over, hvad der skal ske ved bordet, er det vigtigt at vise tydeligt, hvad det skal lave, hvor meget og hvornår det er færdig. Dette kan bl.a. vises med tydelig start/slut på aktiviteten. Fx ved at en "opgave" som puslespil altid kun laves en gang, og at det legetøj/materiale barnet er færdig med lægges i en "slut-kasse". Desuden at der altid startes og slutes med det samme; bestemt legetøj eller andet, som barnet er særligt glad og motiveret for.

Den voksne benævner undervejs med få ord, det der sker, samt roser og viser begejstring, når barnet mestrer og har klaret opgaven.

Der skal ofte mange gentagelser til før barnet begynder at genkende aktiviteten/legen og bliver motiveret til at indgå. I starten kan det første mål være at få barnet op at sidde i ganske kort tid ved bordet, med noget legetøj det kan lide. Efterhånden bliver det muligt for barnet at indgå i længere tid og mere indhold kan tilføjes.

Når barnet har lært at komme op til bordet, kan indholdet i de første træninger fx sammensættes sådan her: først puster den voksne sæbebobler for barnet, dernæst en enkel leg med putte i kasse og til slut et stykke favorit legetøj, en bestemt bog eller en yndlingssang. På den måde lærer barnet efterhånden, "at her skal vi noget sammen og den voksne viser mig, hvad jeg skal".

Generelt kan man sige, at jo oftere man træner med barnet, jo hurtigere vil det genkende og forstå situationen, samt lære. Måske kan der i starten afsættes 10 min. nogle gange om ugen på tidspunkter, hvor barnet er frisk og har overskud til at blive udfordret. Senere kan længde og hyppighed øges i takt med barnets motivation og evne til at indgå.

Indholdet udbygges og varieres i takt med at barnets færdigheder udvikles. For at øge barnets fleksibilitet, samt hjælpe det til at generalisere sine færdigheder, skal materialer løbende varieres og udskiftes. Fx lære barnet at putte i med forskellige ting, at lægge flere forskellige puslespil med samme antal brikker og at bygge tårn af forskellige klodser. Desuden vil det være vigtigt at flere voksne over tid, laver træningen med barnet, så barnets færdigheder ikke bliver personafhængigt.

Mange børn med autisme nyder at sidde med opgaver, de kender og kan se sig til løsning af. Det er for mange en god måde at lege og slappe af på. Barnet introduceres til opgaver ved 1:1 træning med en voksen og øves gradvist i at løse nogle af dem selvstændigt. På længere sigt kan det at arbejde selvstændigt med forskellige opgaver blive en god pauseaktivitet for mange børn med autisme.

Ideer til opgaver med henblik på læring hos det lille barn med autisme

Indholdet skal altid sammensættes individuelt og justeres løbende. Materialerne og mængden af opgaver udvælges ud fra det enkelte barns aktuelle udvikling, interesser og motivation, opmærksomhed/overblik, samt færdigheder ift. at samarbejde

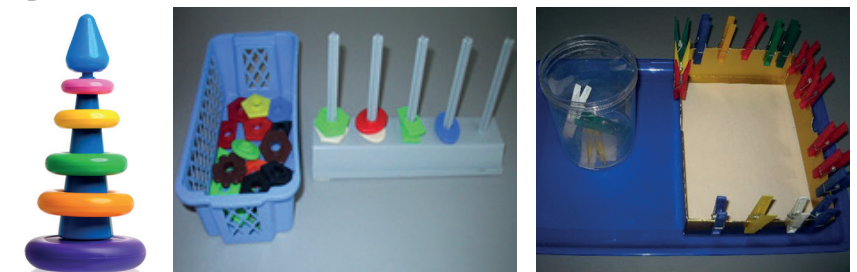
Der kan således medtages flere forskellige elementer i det materiale der udvælges, fx materialer til træning af grundlæggende sociale og kommunikative færdigheder, leg, sprog, kognitive færdigheder, finmotorik, opmærksomhed, samt materialer/legetøj som alene har en høj motivationsfaktor for barnet.

Nedenstående er eksempler på konkrete visuelle "begynder" opgaver, baseret på den typiske udvikling for et lille barn og er tænkt som inspiration. Opgaverne organiseres så materialerne tydeligt viser barnet, hvad det skal. I litteraturlisten findes flere bøger med ideer til opgaver.

PUTTE I

PUTTE PÅ

FORM

FARVE

STØRRELSE

SORTERE

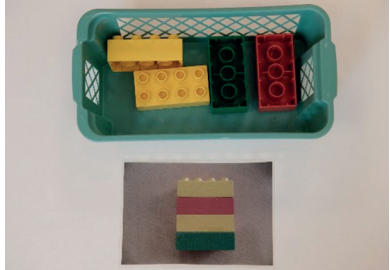
SAMLE/SKRUE

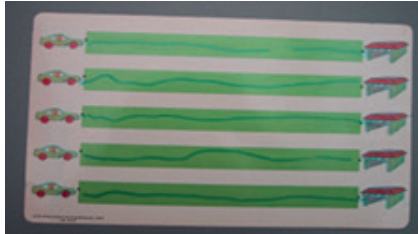
MATCHE

BYGGE EFTER FORLÆG

TEGNE

Kapitel 4.

Visuel støtte, struktur og daglige rutiner

De fleste mennesker har en kalender, en daglig struktur og en række faste rutiner i hverdagen, der alt sammen er med til at give overblik og frigøre ressourcer, til alt det man skal. Den struktur og overblik er svært selv at skabe, når man har autisme.

Barnet med autisme har behov for stor grad af synlig struktur, forudsigelighed og genkendelighed i alle de forskellige sammenhænge i hverdagen.

At noget er visuelt betyder "det man kan se med øjnene". Visuel støtte er en måde at informere barnet på ved hjælp af synlige elementer som fysisk indretning, genstande og især billeder. Man kan kalde det et visuelt sprog til barnet. Det er en grundstøtte/et "stillads", som hjælper barnet til at orientere sig og forstå sammenhænge. Med den visuelle støtte tilgodeses barnets visuelle styrkeside. Barnet vil ofte bedre huske det, det ser frem for det, det hører.

Det overordnede formål med visuel støtte er at give barnet overblik og tryghed i sin hverdag. Endvidere at barnet får en øget selvstændighed og større fleksibilitet.

Det kan synes unaturligt at anvende visuel støtte, særligt til de børn der har et sprog, og som forstår tale i forskellige sammenhænge. Men selvom barnet har et godt sprog, har det grundlæggende samme behov for visuelle støtte at orientere sig efter. Hvis dette overses kan barnet komme på unødigt meget overarbejde med at huske sig til, hvad der skal

ske. Visuel støtte skal tænkes som et supplement til det talte sprog, så barnets forståelse understøttes bedst muligt. Visuelle informationer er synlige/ikke flygtige og dermed nemmere at fastholde end sproglige informationer, som er usynlige/flygtige. Vær opmærksom på at mange ord og "smalltalk" kan forvirre barnet og forstyrre dets fokus.

Barnet har i kraft af sin autisme grundlæggende svært ved at omstille sig og forstå en ny plan. At skulle skifte fra en aktivitet til en anden, når de voksne opfordrer til det, kan for nogle børn udløse stor frustration. De ved ikke, hvad der skal ske og har brug for tid til at omstille sig.

Når der sker ændringer i barnets hverdag og de faste rutiner fx på grund af fravær af mor/far eller den faste pædagog, kan barnet reagere med stor frustration, udtrætning og forstyrrelse af hele dets daglige rytme, fordi det ikke forstår, hvad der sker. Med visuel støtte kan man forberede barnet på det, der skal ske og dermed også de ændringer, der uundgåeligt vil forekomme. Det kan fremadrettet hjælpe barnet til at omstille sig og rumme forandringer.

På lang sigt er det vigtigt at give barnet redskaber til at agere selvstændigt i verden, uafhængigt af hvilken voksen, der hjælper. Når barnet bliver tilgodeset med dette, frigiver det overskud til udvikling. Herunder også til at indgå i relationer med andre børn og voksne.

De 4 H'er

Når man som barnet med autisme har en mangelfuld forestillingsevne, er det svært selv at danne fleksible billeder af, hvad det er, der skal ske i forskellige situationer. Desuden er barnet udfordret i forhold at danne sig overblik over en situation herunder hvordan og hvornår en aktivitet starter og slutter.

Ofte overfører barnet ikke automatisk sine erfaringer fra en situation til en anden. Fx kan barnet tage overtøj på i dagplejen, men gør det ikke automatisk hjemme, hvor rammen er anderledes. Den visuelle støtte skal tilgodeses disse udfordringer.

Man kan skabe forudsigelighed og støtte barnets overblik og selvstændighed ved at give det visuelt tydelige informationer på fire områder. De fire områder kaldes "de 4 H'er" og er følgende 4 HV spørgsmål:

DE 4 H'ER:

- Hvor skal jeg være?
- Hvad skal jeg lave?
- Hvornår er jeg færdig?
- Hvad skal jeg bagefter?

Disse fire spørgsmål er vigtige at indtænke i den daglige struktur, daglige aktiviteter og rutiner, samt i nye sammenhænge barnet skal indgå i. Hvis barnet opleves afvisende og har svært ved at indgå i en bestemt situation, skyldes det ofte, at det ikke er klar over, hvad der skal ske.

Et par eksempler:

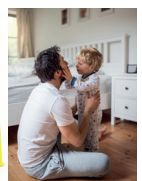
En mor oplevede, at der hver morgen opstod konflikt med hendes lille dreng, når de gik til vuggestuen, fordi han ikke ville med ind. I stedet ville han videre hen ad en sti til en legeplads, som han kendte godt og var glad for. Da hun begyndte at forberede ham hjemmefra på turens mål med et foto af vuggestuen, blev det i løbet af kort tid lettere at aflevere ham. Han forstod nu, hvad der skulle ske og blev forberedt, før han selv fik ideen om legepladsen.

Et forældrepar oplevede, at deres barn var urolig og ulykkelig på en sommerhustur, selvom de havde forberedt det grundigt med billeder af, hvor de skulle hen, og hvad der skulle ske. Da forældrene efter flere dage viste barnet, at de skulle hjem til deres eget hus igen, faldt barnet til ro og var glad og tilpas resten af tiden.

De fysiske rammer/fysisk struktur

Det kan være en hjælp for barnet, hvis de fysiske rammer er overskuelige og genkendelige. Dette kan gøres ved at sørge for at en stor del af de faste daglige rutiner og aktiviteter barnet indgår i foregår samme sted hver gang. Fx genkender barnet spise situationen, når alle sidder ved samme bord og på samme plads ved aftensmaden. Det genkender at "nu skal jeg snart sove", når det får nattøj på og får børstet tænder samme sted hver aften.

Barnet kan have et fast sted at holde pause, hvor det kan være uforstyrret. Fx fast plads til at se film på iPad i sofaen eller et legehjørne i stuen. Ekstra "pejlemærker" for barnet kan være forskellige visuelle signaler i miljøet med foto, farver, klistermærker med mere, der kan støtte dets fokus fx foto af barnet på dets stol eller på dets plads i garderoben.

ORGANISERING

Mange børn med autisme kan godt lide orden, som støtter deres overblik.

Man kan gøre forskellige situationer genkendelige og lettere at overskue ved at forenkle og organisere barnets omgivelser fx dets legetøj. Det er en god ide at rydde ud i legetøjet, så der ikke er for meget på en gang, og der kun er det, barnet er optaget af for tiden. Hvis barnet har meget legetøj, kan man med fordel skifte indholdet i kasserne ud med jævne mellemrum, så det måske får nyhedens interesse igen. Det kan

hjælpe barnets overblik og eget initiativ til at gå i gang med at lege, hvis legetøjet er sorteret i få kasser eller kurve med en slags legetøj i hver fx legemad i en kasse og dyr i en anden. Der kan sættes et foto af indholdet uden på kassen, så barnet bedre kan overskue, hvad det gerne vil lege med. Desuden vil det hjælpe barnet til at se, hvilken kasse legetøjet skal i bagefter, når der skal ryddes op.

Hvis barnet har søskende, kan man hjælpe barnet til at forstå, hvilket legetøj det må lege med ved at sætte et foto af barnet uden på de aktuelle kasser.

I andre sammenhænge kan man også tænke orden og organisering ind. Fx ved kun at lægge det tøj frem, som barnet skal have på, samle de tre yndlings godnat bøger i en lille kuffert, eller kun tage få redskaber frem til modellervoks.

Genkendelige rutiner

Mange børn med autisme har tendens til at skabe deres egne rutiner for at skabe orden og tryghed i verden. Barnet vil måske kun have en bestemt bluse med dinosaur på, det insisterer på at få mange tøjdyr med i vuggestuen hver dag eller kan kun falde i søvn på sofaen om aftenen. Over tid kan barnet koble flere og flere detaljer på og hele situationen bliver for uhensigtsmæssig og ressourcekrævende for både barn og forældre.

Det er vigtigt, at de voksne omkring barnet har fokus på at skabe og træne hensigtsmæssige rutiner med barnet. Overvej hvilke rutiner der vil være hensigtsmæssige hjemme hos jer og gavnlige for barnet på længere sigt. Fx kan en bestemt rækkefølge af de faste rutiner om morgenen gøre det genkendeligt og lettere for barnet at indgå. Ligeledes hjælper faste rutiner omkring fx aflevering og afhentning i daginstitutionen, spisning, bad og putning barnet med at genkende og forstå, hvad der skal ske.

Når barnet skal lære en ny rutine, skal der ofte mange gentagelser til. Men jo mere fast og genkendelig/ens I kan gøre situationen, jo lettere er det for barnet at lære.

Forberedelse med visuel støtte

Det er individuelt fra barn til barn, hvordan den visuelle støtte til forberedelse skal udformes. Det er afhængigt af barnets udviklingsniveau, samt den aktuelle ramme barnet er i. Barnet kan have forskellige behov for omfanget af visuel støtte, alt efter om det er hjemme i den kendte ramme, hvor det er tryk og kender rutinerne, eller om det fx er i institutionen med flere børn og voksne.

Ordet "piktogrammer" anvendes ofte generelt om alle former for visuel støtte til børn med autisme. Et piktogram er egentlig et abstrakt symbol/billede, for noget konkret (fx en ting, dyr, figur), eller for et ord/betegnelse. Det er ofte blå eller sort/hvide symboler, som anvendes til information rundt omkring i samfundet fx om hvor toilet eller udgang findes.

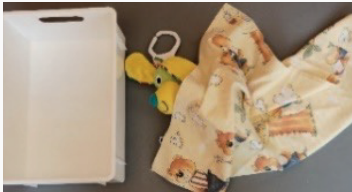
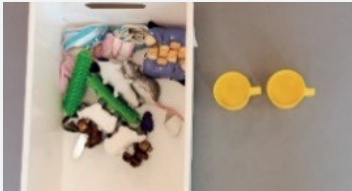
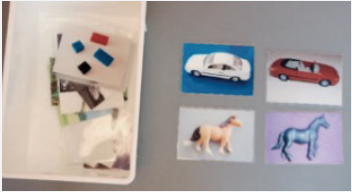
Når man taler visuel støtte til de små børn med autisme, er det nødvendigt at være opmærksom på, at symbolerne skal vælges med udgangspunkt i barnets forståelse af symboler. Med forståelse af symboler menes her, evnen til at forstå at genstande og ord kan repræsentere noget andet end det helt konkrete. Det handler om forståelsen af at fx en kop er en kop, uanset hvordan den ser ud både i konkret fysisk form, på et foto eller i tegnet udgave.

For at kunne udforme den visuelle støtte og vælge det "visuelle sprog", er det derfor vigtigt at vurdere, om barnet bedst forstår, hvad der skal ske, når man viser det konkrete genstande, foto eller tegninger.

VALG AF SYMBOL

I skema 2 er den typiske udvikling af symbolforståelse og de forskellige niveauer for symboler til visuel støtte kort skitseret.

Skema 2. Typisk udvikling af symbolforståelse

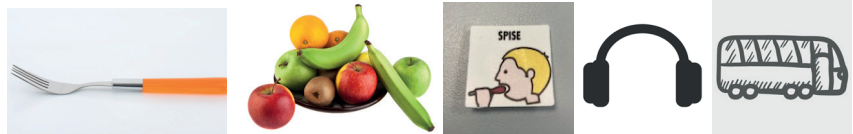
ALDER	SYMBOLFORSTÅELSE	AFPRØVNING	SYMBOL TIL VISUEL STØTTE PÅ DETTE NIVEAU
Ca. 9 mdr.	Barnets objekt permanens udvikles. Det vil sige, at barnet er klar over, at ting eksisterer selv om de ikke kan ses fx gemt under et tørklæde. 	Gem legetøj eller andet barnet interesserer sig for under et tørklæde og se, om barnet fjerner det for at finde legetøjet.	Man kan begynde at forberede barnet på, hvad der skal ske ved at vise det konkrete genstande, som barnet kender og anvender i bestemte situationer. Fx den kop barnet skal drikke af ved måltidet.
Ca. 12-18 mdr.	Barnet begynder at forstå at fx en kop er det samme som en anden kop magen til. Dernæst lærer det at forskellige kopper og fx legetøjskopper er det samme. 	Læg mærke til om barnet anvender genstande efter deres formål fx kop, ske, børste, tandbørste. Ligeledes om det anvender legetøj fx dukke, kop, ske til dets formål. Måske tager barnet også selv en kop på bordet, når det vil have noget at drikke?	Brug konkrete genstande til at forberede barnet, som ovenfor beskrevet. Begynd efterhånden at forberede barnet med genstande som symboliserer det samme, men ikke nødvendigvis er det samme, barnet anvender i situationen.
Ca. 18-24 mdr.	Barnet begynder at forstå billeder. Det ved, at foto af noget det ser, er det samme som den konkrete genstand. 	Præsenter barnet for 2-4 foto og giv det tilsvarende konkrete genstande i normal størrelse en af gangen i hånden. Fx krus, ske, bold, strømpe. Afprøv på den måde om barnet kan matche genstand i naturlig størrelse til foto.	Foto kan nu anvendes til forberedelse af barnet. I starten er det vigtigt at fotoet er identisk med de genstande barnet kender.
Ca. 24-30 mdr.	Barnet begynder at forstå at fx foto af to forskellige kopper, begge symboliserer en kop. 	Afprøv på samme måde som ovenfor, men med forskellige foto af samme genstande, om barnet forstår at matche dem korrekt.	Barnet kan forberedes ved hjælp af mere generelle fotos af aktiviteter.
Fra 30 mdr.	Barnet forstår at forskellige mere abstrakte symboler på stregtegning niveau, symboliserer det samme. 	Afprøv om barnet kan matche foto til enkle håndtegnede billeder/"tændstikmænd" med mere, på samme måde som ovenfor.	Barnet kan forberedes med forskellige, mere abstrakte billeder. Der kan anvendes hjemmelavede tegnede billeder og billeder fra forskellige billedprogrammer.

Barnet kan sideløbende trænes i sin udvikling af symbolforståelse. Det kan blandt andet foregå ved træning ved en til en bordet, hvor barnet øves i at matche som beskrevet i skema 2.

Når barnet kender flere symboler, er en kombination ofte relevant i praksis fx ved brug af både konkrete og konkrete foto. Eller en kombination af foto og andre billeder, når barnet ved de 24-30 mdr. har en mere generaliseret symbolforståelse.

Blandt de mest anvendte computerprogrammer til fremstilling af billeder i Danmark kan nævnes "Boardmaker", som er et billedprogram, man kan købe og "Picture Selecture", som er et gratis billedprogram, der også anvendes i flere institutioner.

Eksempler på symboler på forskellige niveauer til visuel støtte:

KONKRETER

Barnet vises en konkret, når der skal ske et skift i aktivitet. Nogle børn bliver mere opmærksomme, når de selv holder den konkrete genstand i hånden. For andre børn forstyrrer det fokus og den voksne må holde genstande i stedet.

FOTO

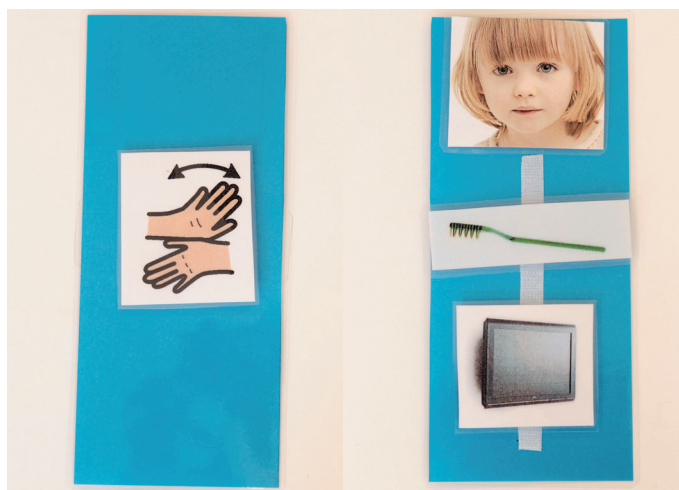
Barnet vises et foto før et skift i aktivitet, så barnet forstår fx jeg skal i vuggestue, i Føtex eller besøge Mormor. Nogle børn har behov for et ekstra stort foto til en start for at få opmærksomhed på det.

SKEMA MED BILLEDER

Når barnet begynder at kunne udsætte behov og forstå rækkefølge i helt korte sekvenser, kan der anvendes et lille mobilt skema. Fx "først spise...og så se film!". Den voksne viser skemaet til barnet, når der skal ske et skift.

Dette er den spæde start til at give barnet mere overblik samt fornemmelse af tid og sammenhæng i løbet af dagen. At barnet begynder, at få mere fornemmelse af rækkefølge er afgørende for de næste trin i barnets udvikling. Med det åbner der sig mulighed for at arbejde målrettet med motivation, som et vigtigt redskab til at lære barnet nye færdigheder.

“Skal – opgaver” kan efterhånden blive lettere for barnet at indgå i, fordi det har udsigt til noget, det kan lide bagefter. Fx kan barnet have lettere ved at acceptere at stoppe med en yndlingsleg, når det kan se, det skal lege igen, når det er blevet skiftet. Eller det er lettere at få taget regntøj på, når der står legeplads bagefter.

SKEMA MED FLERE BILLEDER

I takt med at barnet udvikler mere forståelse for rækkefølge, kan der anvendes mindre “strimler”/skemaer med flere billeder af gangen. Det kan fortsat være i form af et mobilt skema, som barnet får vist ved et skift i aktivitet eller et stationært skema, der hænger på en fast, let tilgængelig og synlig plads. Dette afhænger af om det er lettest for barnet at overskue et skift, når det får den visuelle information direkte, eller om det kan rumme at gå hen til et skema for at se, hvad det skal.

Typisk udvider man først skemaet til tre billeder af gangen, og efterhånden kan der sættes flere billeder på afhængigt af barnets behov. Det er meget individuelt, hvor detaljeret skemaet skal være. Når barnet lærer forskellige daglige rutiner, vil det ofte ikke have brug for et langt detaljeret skema, men mere et skema med overskrifter for dagen. Nogle børn kan overskue fx et skema for ½ dag af gangen, andre en hel dags aktiviteter.

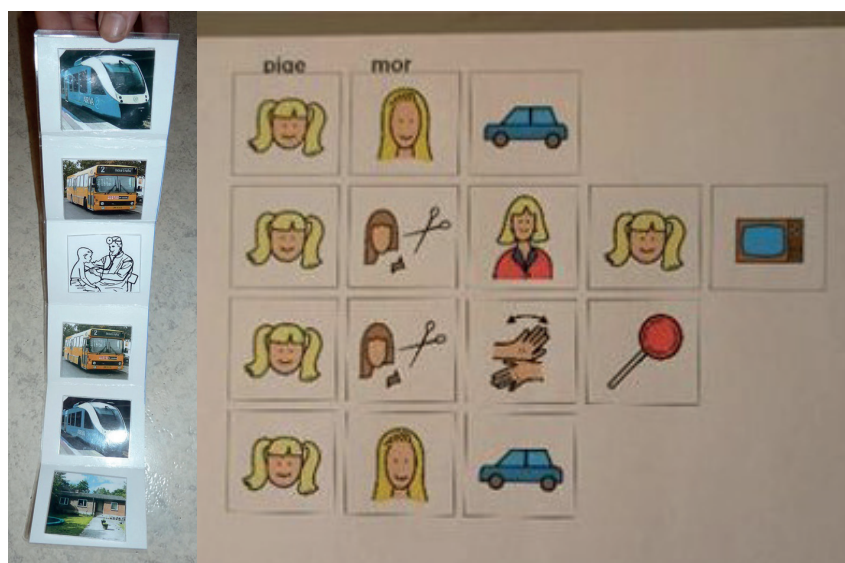
Et meget vigtigt element i brugen af visuel støtte er at træne barnets fleksibilitet. Et dagskemas indhold og rækkefølge skal løbende justeres og bevidst varieres med små ændringer i takt med barnets udvikling. Barnet skal være tryk i forhold til at bliver forberedt og få de nødvendige informationer på sit skema uanset sammenhæng og voksne. På den måde rustes barnet til at rumme og tackle forandringer i sin hverdag. Vær opmærksom på kun at ændre en ting af gangen og således ikke både form og indhold på en gang. Hvis fx indhold af aktiviteter ændres på skemaet, skal skemaets form/udseende være som det plejer. Næste gang kan det være noget i skemaets form, der ændres, og så skal indholdet være det kendte, indtil barnet er kendt med det nye.

Den visuelle støtte skal løbende justeres og tilpasses i takt med barnets udvikling. Hvis barnet ikke længere virker interesseret i den visuelle støtte, eller det pludselig ikke virker efter hensigten, kan det skyldes flere ting. Det kan være, fordi barnet husker sig til rækkefølgen og ikke længere har brug for at kigge på sit skema. Barnet behøver ikke længere en "opskrift" i forbindelse med indlærte rutiner fx huske håndvask efter toiletbesøg. Eller barnet har mistet motivation for bestemte aktiviteter med mere.

Det betyder ikke, at billedstøtten skal kasseres, men justeres så det giver mening for barnet at kigge på den. Måske skal skemaet ændre udseende eller form i en periode, der skal ekstra klistermærker eller andet motiverende på skema, eller der skal introduceres nyt indhold og aktiviteter. For de større børn kan fx valgmuligheder i løbet af dagens skema være en god motivations faktor.

VISUELLE ANVISNINGER

En visuel anvisning er en kort visuel information med billeder i rækkefølge, der viser barnet, hvad der skal ske. Det kan være en strimmel med billeder, der viser barnet forløbet fx ved tandlægen, på indkøbsturen, ved fødselsdagen, på familiebesøg eller andre uvante sammenhænge. Det kan også anvendes i sammenhænge, hvor barnet skal lære nye rutiner. Fx lære at sige farvel i institutionen om morgenen, når det skal væk af med sut eller skal lære at falde i søvn i sin egen seng.

En visuel anvisning kan også anvendes i forbindelse med træning af barnets selvhjulpenhed i daglige praktiske færdigheder fx at tage tøj på og vaske hænder. Mange børn har brug for at få vist rækkefølgen af det tøj, der skal på. Nogle børn skal have rækkefølgen vist på konkret niveau, hvor tøjet fx placeres i kurve med en del i hver. Andre børn kan bruge en "opskrift" med billeder af tøjet i rækkefølge

UGEPLAN

De lidt større børn kan have behov for et overblik over flere dage evt. som et ugeskema. Det kan give barnet ro, når det kan se, hvornår de ting det glæder sig til skal ske fx turen til Djurs sommerland eller weekend hos farmor.

STRUKTUR FOR MÅLTIDET

For de børn, som har udfordringer i forhold til at spise, kan en tydelig visuel struktur for måltidet hjælpe barnets overblik i situationen. Det at kunne overskue mad og mængde giver barnet vished for, hvad det bliver budt.

Måltidet kan gøres genkendeligt med fx en dækkeserviet, som er barnets egen. Den kan være med afmærkning af tallerken, bestik og glas. Foto af barnet, klistermærker eller andet kan sættes på for at motivere barnet til at komme op til bordet.

Maden kan organiseres på tallerkenen, så tingene ikke er blandet sammen. Mange børn har gavn af en inddelt tallerken, eller at maden er placeret hver for sig i fx små skåle. Dette kan hjælpe barnet til at overskue, hvad og hvor meget det skal spise.

FORBEREDELSE PÅ OVERGANGE/SKIFT I AKTIVITET.

De børn, der forstår rækkefølger i forskellige sammenhænge, kan forberedes på skift i aktivitet ved hjælp af enkle visuelle redskaber. Det kan fx være et timeglas, et æggeur, "Time timer" eller et bestemt visuelt symbol, der betyder slut.

Kapitel 5.

Kommunikation og udvikling af sprog

Kommunikation er grundlæggende for mennesker og kan defineres som udveksling af meddelelser mellem individer.

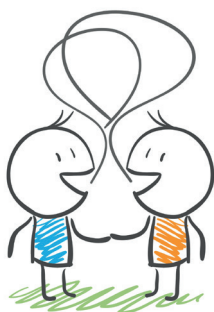
Kommunikation har mange former og udtryk. Man kan kommunikere med gråd, raseriudbrud, øjenkontakt, kropsbevægelser/gestik, mimik og toneleje, med en konkret genstand, billede, tegnsprog, på skrift eller med sprog. Generelt kan man sige at al adfærd er kommunikation.

Kommunikationens funktion kan være at bede om noget eller at få opmærksomhed. Det kan være at afvise noget, kommentere, give information eller søge information. Man kan udtrykke følelser, samt kommunikere i sociale rutiner som "hej" og "tak".

Et af kernesymptomerne ved autisme er kommunikative vanskeligheder, som viser sig på forskellig måde afhængigt af barnets personlighed og udviklingsniveau.

Mange yngre børn med autisme har et forsinket talesprog. Andre børn med autisme udvikler talesprog, men for nogle kan det være et meget korrekt og lidt "voksen-agtigt" sprog, med nøjagtige gentagelser af hørte sætninger.

Barnet med autisme er udfordret i forhold til at aflæse andres ansigtsudtryk, samt at anvende mimik og gestik til selv at kommunikere. Som tidligere beskrevet i afsnittet om grundlæggende sociale og kommunikative færdigheder, har barnet med autisme endvidere vanskeligt ved at indgå i udveksling, herunder at indgå i samtale.

Det lille barn med autisme kan have svært ved at udtrykke behov eller hente hjælp. Barnet begynder måske i stedet at græde eller får et raseriudbrud, hvis der er noget, det gerne vil have. Nogle børn prøver at klare tingene selv eller opgiver sit ærinde. Nogle børn bruger andres hånd som redskab, når det har brug for hjælp til noget fx at få en kasse ned fra hylden eller åbne en dør. Barnets omsorgspersoner forstår ofte let, hvad barnet kommunikerer på den måde. Dog har det sine begrænsninger på længere sigt. Barnet har brug for flere redskaber at kommunikere med, for at kunne agere så selvstændigt som muligt i verden.

Om "tegn til tale" som kommunikationsredskab

"Tegn-til-tale" er et tegnsprog bygget på elementer fra døves tegnsprog. Her anvendes bestemte fagter og tegn som symboler for forskellige ord og begreber. Nogle børn med autisme anvender selv en del tegn, når de vil kommunikere, og til dem kan tegn-til-tale være et godt redskab til udvikling af kommunikative færdigheder.

Oftest bliver "tegn til tale" ikke et fyldestgørende kommunikationsredskab for barnet med autisme, idet det kræver forståelse af symboler på meget abstrakt niveau samt en god imitations evne. Det er imidlertid et godt redskab til at supplere og understøtte de voksnes sproglige kommunikation til barnet. Det kan være relevant, at alle voksne anvender samme tegn fx for spise, mere og færdig, så kommunikationen bliver så entydig for barnet som muligt.

Træning af kommunikation

Når barnets færdigheder i forhold til fælles opmærksomhed, turtagning og imitation er i positiv udvikling, åbner det mulighed for mere målrettet træning af kommunikation.

Vær opmærksom på at skabe rammer og situationer i hverdagen, der motiverer og lægger op til kommunikation. Legetøj og materialer, som barnet meget gerne vil have, kan bevidst placeres så barnet ikke umiddelbart selv kan nå det fx på hylder højt i reolen. På den måde lægges op til situationer, hvor man kan guide barnet til at kommunikere om noget ønsket.

Når man øver, er det vigtigt at forholde sig lidt afventende og give barnet god tid til at vise initiativ til kommunikation fx med pegning, blik, lyde, ord, eller ved at stille sig foran hylden.

Det kan være en svær øvelse som forældre at være afventende, idet man oftest har udviklet en super evne til at aflæse sit barns små signaler og naturligt på forhånd hjælper og kompenserer for det, barnet har svært ved.

Visuelle kommunikationsredskaber

Det lille barn med autisme skal oftest starte med at lære at forstå meningen med kommunikation. Dette kan blandt andet understøttes ved hjælp af visuelle kommunikationsredskaber, som giver barnet mulighed for at kommunikere egne ønsker og behov via billeder.

Den udveksling som foregår, når mennesker kommunikerer, gøres konkret og visuel for barnet, når det skal række et billede til den voksne for at få noget ønsket. Via billederne får kommunikation et tydeligt formål og kommer til at give mening for barnet.

Det er vigtigt at holde sig for øje, at målet med et visuelt kommunikationsredskab er udvikling af spontan kommunikation og ikke tale. Mange forældre kan have en bekymring for, at billedkommunikation forhindrer det verbale sprog hos barnet. Vi ser dog ofte i praksis, at billeder støtter den sproglige udvikling hos børn med autisme, fordi de generelt har en god hukommelse for det, de ser. Man kan sige, at ordene bliver gjort

synlige med billeder. Når samme ord og billede kobles via den voksnes mange gentagende benævnelser, får ordet en konkret betydning og bliver lettere for barnet at huske. Erfaringen viser at mange børn via kommunikation med billeder, over tid selv begynder at anvende ordene som supplement. Nogle børn lærer at kommunikere med ord uden billedkommunikation, når de først har "knækket koden" i forhold til, hvad ord skal bruges til. Andre har fortløbende brug for billedekommunikation i forskellige sammenhænge.

Billedkommunikation kan også være relevant til børn, der har sprog, men som har vanskeligheder med at kommunikere og henvende sig direkte til andre fx for at bede om hjælp, ved leg og i andre sociale sammenhænge. I følgende afsnit tages udgangspunkt i principper fra PECS-metoden tilpasset det lille barns behov og praktisk anvendelse.

Principper og trin i opbygning af et billedkommunikationssystem

MOTIVATION

Det første skridt i udarbejdelsen af et billedkommunikationssystem er altid at afsøge, hvilke ting barnet kan lide. Barnet skal have lyst til at kommunikere og derfor tages udelukkende udgangspunkt i barnets motivation i valg af billeder samt øve situationer.

Brug gerne barnets interesseområder omkring legetøj, favoritdrikke, slik, chips med mere. Undersøg barnets motivation ved at præsentere det for nogle få ting af gangen og vælg det, som barnet viser allermest interesse for. Disse ting kan dernæst anvendes til at øve udveksling/kommunikation med.

FORM

Den konkrete udformning af et billedkommunikationssystem udarbejdes individuelt ud fra en vurdering af barnets behov, motivation og udvikling, herunder symbolforståelse. Således starter nogle børn med symboler på konkret niveau og andre fx med foto. I det følgende omtales alle niveauer af symboler som "billeder".

TRIN I TRÆNING

1. BARNET LÆRER AT BEDE OM EN TING VED HJÆLP AF BILLEDER.

Fokus på dette trin er at øve barnet i selve udvekslingen af et billede. Barnet præsenteres for billeder af de udvalgte ting, der har størst motivationsværdi for barnet, fx legetøj eller mad.

Barnet øves i at række et billede til den voksne af det, det gerne vil have. Den voksne rækker ved hver udveksling af billedet sin hånd frem, så det bliver tydeligt og konkret for barnet, hvor det skal rette sin kommunikation hen. I starten kan det være nødvendigt at være to voksne, så den ene kan guide barnet fysisk til udvekslingen og føre dets hånd til at række billedet til den voksne overfor.

Den voksne, som modtager billedet, benævner hver gang med enkeltord, det barnet ønsker. Således bliver billede, den konkrete genstand og ord koblet sammen. Der er ikke krav om at barnet selv skal benævne i udvekslingen med billedet. I starten øves udvekslingen mange gange med få ting, en af gangen.

2. AT VÆLGE

En vigtig forudsætning for at kunne anvende billedkommunikation er, at barnet kan skelne mellem genstande og billeder samt foretage et valg. Hav fokus på at øve barnet i at vælge i forskellige situationer fx i forbindelse med mad, legetøj, eller film. For at støtte barnet i at vælge anvendes først to ting af gangen, der er meget forskellige, hvoraf den ene ikke er motiverende for barnet fx yndlingsbilen og en pakke lommestørklæder. Når barnet er sikker i det valg øves med to mere ens ting, som barnet har interesse i fx to biler eller saft og juice.

Hvis barnet forstår billeder, kan barnet øves i at vælge mellem forskellige billeder på det relevante symbol niveau. Når barnet sikkert skelner og vælger mellem flere billeder, kan der fortsættes til trin 3.

3. FLERE BILLEDER

Barnet lærer at bede om noget med valg mellem to-tre billeder. Dernæst øges til det antal billeder barnet kan overskue.

4. UDBREDELSE AF BILLEDKOMMUNIKATIONEN

Barnet lærer gradvist at anvende billedkommunikation mere generaliseret. Det vil sige at henvende sig til den voksne, som er længere væk, til flere personer og i forskellige sammenhænge fx hjemme, på ture, på besøg og i daginstitutionen.

POSITIV RESPON

Når kommunikation med billeder introduceres, er det vigtigt, at barnet får opbygget tillid til, at de voksne vil reagere på det han/hun ønsker. I den indledende periode skal barnet således hurtigt få positiv respons, hver gang det rækker et billede, ligesom det skal have mange muligheder for at bede om noget. Over tid skal barnet lære, at det ikke straks kan få opfyldt ethvert ønske.

BILLEDE-KOMMUNIKATION I PRAKSIS

Barnet kan få sin egen billedmappe eller små billedtavler/"stationer" i forskellige sammenhænge, som udelukkende indeholder billeder af det, som barnet kan lide og holder af. Det kan fx være en tavle med billeder på køleskabet, som barnet kan kommunikere ønsket mad og drikke med. Der kan være sider i billedmappe eller tavler forskellige relevante steder i huset for valg af fx legetøj, aktiviteter, film på TV eller spil på tablet. Billederne skal altid være synlige og let tilgængelige for barnet. Den voksne sørger for at tilpasse udvalget af billeder i forhold til aktuelle muligheder i de forskellige situationer fx forud for hvert måltid, samt ved valg af leg og aktivitet.

Når barnet efterhånden bliver god til at bruge sine billeder til at kommunikere med, er det de voksnes opgave løbende at justere barnets valgmuligheder. Elementerne i mappen eller på tavlen skal fortsat være højt motiverende, og desuden relevante og passende for det, der kan lade sig gøre i praksis i en given situation.

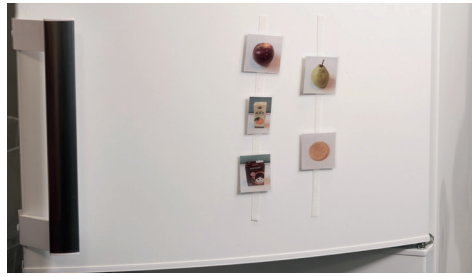
Det er meget vigtigt at lære barnet selv at tage initiativ til kommunikation med billederne. Man kan i bedste mening let komme til tilskynde barnet ved at sige "hvad vil du have?", hver gang man ønsker, at barnet skal række et billede. På den måde er der risiko for, at man gør sig selv til en del af støttesystemet, og barnet kan blive afhængig af dette signal fra den voksne, før det selv kan gå i gang. I stedet er det vigtigt at give god tid, så barnet selv kommer i tanke om at række billedet.

Eksempler på visuelle kommunikationssystemer:

MÅLTIDER

BILLEDTAVLE PÅ KØLESKAB

LEG OG PAUSE

VISUELLE REMINDERE/PÅMINDELSER

Visuelle "remindere" er visuelle symboler, der er placeret forskellige steder i barnets miljø, hvor det ofte har brug for støtte til selvstændig kommunikation. Det er en påmindelse til barnet om, hvad det kan gøre i en given situation fx bede om hjælp eller sige "stop".

BEDE OM HJÆLP

Det er relevant at lære barnet at bede direkte om hjælp, hvis det ikke gør det af sig selv. Man kan begynde at øve det med det lille barn ved at benævne dets behov for hjælp i forskellige situationer.

Når man ser barnet har brug for hjælp, men ikke viser eller siger det, kan man sige fx "hjælpe?" eller "skal jeg hjælpe dig?" alt efter barnets sproglige niveau og afvente, at barnet kigger op eller måske siger en lyd, før man hjælper. På den måde gøres barnet opmærksom på muligheden for hjælp og ordet kobles sammen med den konkrete situation. Over tid kan det støtte barnet til selv at huske at bede om hjælp.

Man kan støtte barnet yderligere til at lære at bede om hjælp med en visuel reminder, når det har forståelse for symboler på mere abstrakt niveau. Det kan fx være i form af et billede af en hånd (en "hjælpehånd"), som hænger i garderobe eller andre steder, hvor barnet ofte har brug for hjælp. I starten tager den voksne kortet og benævner, når barnet ser ud til at have brug for hjælp. Senere øves barnet i selv at tage kortet og række det til den voksne.

"STOP!"

Barnet kan have brug for at lære at sige stop i mange forskellige situationer i hverdagen fx i leg med andre børn. Man kan lære barnet at en fremstrakt opadvendt hånd betyder "stop" i praksis, når børn og voksne viser det. Endvidere kan en visuel reminder i form af et "stop-billede" være en støtte for barnet til selv at huske det. I starten viser den voksne kortet til barnet, når det har brug for at sige stop. Over tid kan mange børn lære selv at markere "stop" i nogle situationer, enten ved at vise sin egen hånd fysisk eller ved brug af et stop-kort.

Sprogudvikling

Det lille barn lærer ordenes betydning ved at høre ord og sætninger gentaget mange gange i de sammenhænge, det selv indgår i. Det er typisk i forbindelse med hverdagssituationer, hvor barn og voksen er sammen som spising, bad, påklædning med mere. Barnet får på den måde opbygget et ordforråd, som er de ord barnet forstår og/eller siger. Desuden lærer det, hvordan ordene bruges i praksis. Barnets opmærksomhed på det andre gør, samt evne til turtagning og imitaton har en afgørende betydning for denne læring.

Mange børn med autisme har en forsinket sprogforståelse, det vil sige evne til at skabe mening i det sprog de hører. Nogle børn er dygtige til at kopiere ord og sætninger, de hører fx i videoer eller spil. Det er ikke ensbetydende med, at barnet forstår ordenes betydning eller selv kan anvende dem til at kommunikere med. Skærmtid styrker ikke sproget direkte, selvom barnet kan kopiere ord, det hører i den sammenhæng.

I forhold til sprogudvikling hos det lille barn med autisme, starter indsatsen med at fokusere på at styrke dets sprogforståelse. Det er vigtigt at sikre sig, at barnet forstår meningen med ordene forud for udvikling af talesprog.

Ideer til støtte af barnets sprogudvikling

Som forældre kan man styrke og understøtte barnets sprogudvikling i forskellige sammenhænge i hverdagen. Nedenstående ideer er primært rettet mod de små børn med autisme, der enten ikke har et talesprog eller lige er startet med at udvikle sprog og anvender enkeltord eller korte sætninger.

BENÆVNE/SÆTTE ORD PÅ

I hverdagssituationer er det vigtigt at have fokus på at benævne de konkrete genstande og ting (navneord), som barnet foretager sig noget med fx legetøj, legeredskaber, tøj og mad. På den måde bliver genstande og ord koblet sammen for barnet i praksis.

I takt med barnets sproglige udvikling udvides efterhånden med handleord (udsagnsord), og man benævner det, barnet gør i forskellige situationer fx "Mads hopper" eller "Mads griner".

Følelser, som fx ked af det, bange og vred, er det også relevante at sætte ord på for barnet. Det er vigtigt barnet oplever, det er okay at have ne-

gative følelser. Dette har betydning for dets egen bevidsthed omkring følelser på længere sigt.

Læg til en start især vægt på at sætte ord på de ting/situationer barnet viser interesse for. At sætte ord på kan være et fokus i løbet af dagen, og praktiseres når barnet er tilpas og har overskud. Efterhånden som barnets sprog udvikles, kan et mere nuanceret sprog anvendes i samvær med barnet.

Barnet med autisme har ofte svært ved at have fokus på flere ting på en gang, og derfor kan mange ord forstyrre. Sætninger med mange ord kan også være svære for barnet at rumme, når det fx er træt eller utilfreds. Det er generelt vigtigt at forenkle sin egen tale og anvende enkeltord og korte konkrete sætninger. På den måde skabes de bedste betingelser for barnets opmærksomhed på det sagte og på forståelse af ordene. Vær opmærksom på at sige de ord, barnet i princippet selv skulle anvende i en given situation. Sig fx "støvler" i stedet for en længere sætning som "nu skal du have dine støvler på!" eller "æble" i stedet for "du vil gerne have æble!". Anvend de korrekte ord fx kat i stedet for missekat. Korrigér aldrig barnet når det selv udtaler ord, men gentag i stedet selv ordet korrekt i situationen. Afkræv ikke at barnet selv siger eller gentager ordene, men hold i stedet fokus på at bevare dets interesse og motivation i samværet.

Man skal altid holde sig målet for øje og støtte barnets opmærksomhed på det vigtigste i de forskellige situationer. Er fokus lige nu fx i garderoben træning af sprogforståelse, eller er målet, at barnet selv lærer at tage sko på? Vær derfor opmærksom på, hvornår man benævner noget i samvær med barnet, og at det nogle gange kan være bedst kun at tale meget begrænset.

SANGE, RIM OG REMSER

Hvis barnet er glad for sang og musik, er det oplagt at stimulere dets sprog via dette. Når man synger for barnet, lærer det nye ord via teksterne. Endvidere hjælper rytmen barnet til at huske ordene. Rim og remser styrker barnets læring i forhold til sprogets lyde, som er med til at styrke udtalelse.

BILLEDER

Billede materiale i forskellige udformninger er et vigtigt redskab i stimulation af sprog hos det lille barn med autisme. Billeder hjælper, som tidligere nævnt, barnet til at forstå og huske ord.

Anvend gerne enkle pegebøger med billeder af hverdagsting, dyr med mere, som barnet kender. Peg på billederne og benævn for barnet. Når barnet selv har lært at pege og forstår flere ord, kan man begynde at spørge fx "hvor er...?" ud fra billeder, man kigger på sammen. På den måde øves barnet i at finde og pege på forskellige ting på opfordring, som en tidlig form for samtale.

En fotobog, med billeder af forskellige dagligdags situationer samt kendte ting og personer, er ofte meget motiverende for barnet. Det kan være en slags billeddagbog, der følger barnet mellem hjem og institution, og løbende udbygges med nye foto.

Når de voksne benævner og taler med barnet om billederne, knyttes ord til noget konkret oplevet. På længere sigt kan det være en god støtte til, at barnet kan huske og fortælle om oplevelser hjemme eller i institutionen.

SPIL

Billedlotteri og vendespil, med foto af ting barnet kender fra sin hverdag, er godt materiale til at skærpe barnets fokus på ord. Hvis barnet ikke helt forstår regler og fx ikke kan vente på fuld plade, kan man spille i en mere forenklet version, hvor primære fokus er, at billede og ord kobles med benævnelse. Fx kan barn og voksen skiftes til at vælge et billede til sin plade eller skiftes til at finde et par i vendespil med få sæt af billeder.

OPGAVER

Når barnet begynder at forstå korte beskeder, kan man indimellem give barnet forskellige små "opgaver". Man kan fx bede barnet om at hente sin kop eller finde sine hjemmesko. På den måde får man en indsigt i barnets sprogforståelse. Barnets evne til at fastholde og efterkomme en verbal besked trænes og dets selvstændighed styrkes. Ofte oplever barnet tilmed en stor følelse af mestring, når det lykkes.

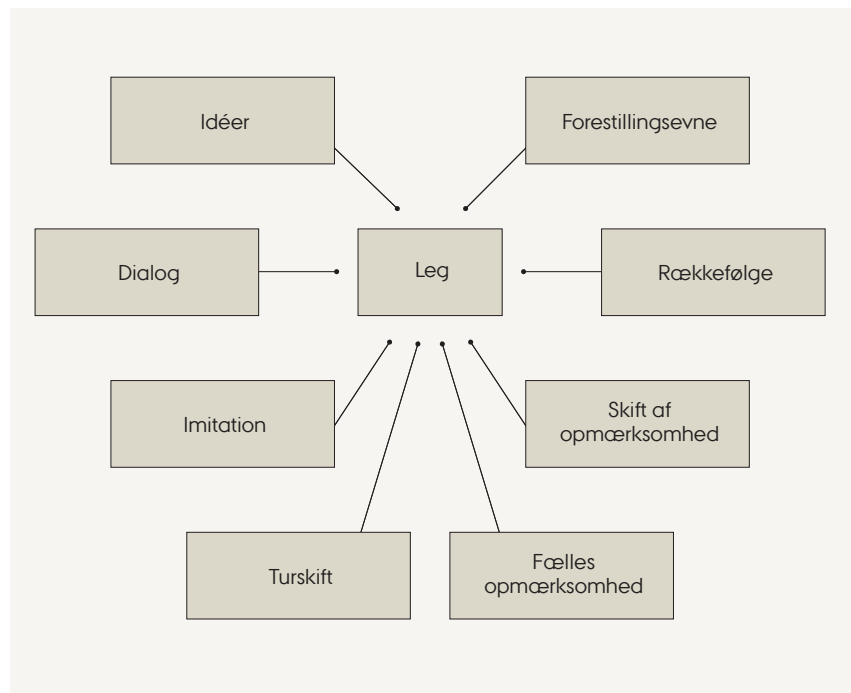
Kapitel 6.

Leg

Legen optager typisk en stor del af et lille barns liv. Leg er en kompleks adfærd med stor betydning for barnets udvikling. Det er et redskab til at lære nye færdigheder, at få følelsesmæssige erfaringer samt til socialt samspil. Legen er en lystbetonet aktivitet, der skaber glæde og er meningsfuld i sig selv for barnet.

Leg er sammensat af mange forskellige elementer og forudsætter forskellige færdigheder, se figur 3. Forestillingsevne og evnen til imitation spiller en væsentlig rolle for leg. Når et lille barn leger, imiterer det typisk situationer og roller, det oplever i sin hverdag og øver sig på den måde fx putter dukken, går tur med dukkevognen eller taler i telefon. I legen spejler børn sig i andre og får derved udviklet deres selvoplevelse. Barnet lærer gennem leg grundlæggende sociale regler fx at skifte tur, og at man ikke kan bestemme hver gang. Endvidere kan tætte følelsesmæssige relationer opbygges gennem leg.

Figur 3. At kunne lege kræver forskellige færdigheder

Typisk udvikling af lege

Det lille barn udvikler forskellige former for leg med stigende kompleksitet. Den typiske legeudvikling fra 0 - 3 år skitseres nedenfor i skema 3 herunder de forskellige former for leg, samt foretrukket legetøj efter alder.

Skema 3. Den typiske legeudvikling

ALDER	LEGEUDVIKLING
6-8 mdr.	Sansemotorisk leg Barnet bliver mere og mere opmærksom på at studere verden omkring sig og begynder at kunne sidde selv. Det begynder at kunne gribe om legetøjet og leger simpel undersøgende lege fx ved at ryste og bevæge ting, så det fremkalder en lyd. Det putter legetøjet i munden samt triller, drejer, snurrer, kaster og lader det falde ned. Barnet er opmærksomt på en genstand af gangen og ynder at gentage de samme bevægelser og handlinger.
8-12 mdr.	Ordneende og funktionel leg Barnet begynder at få en bevidsthed om, at ting og personer er der, selv om det ikke kan se det/dem. Det begynder selv at tage initiativ til leg og kan bruge flere genstande på samme tid. Barnet åbner låg på dåser, tager ting ud af beholdere og lægger dem tilbage fx klodser eller køkkenredskaber i skabene. Det ordner legetøj og stiller på række, oven på hinanden, inden i hinanden mv. Barnet begynder at kunne deltage i småbørnslege fx "Ride-ranke", "borte-tit" og gemmelege i mange varianter med ting og personer. Det kan indgå i gi-ta-lege med voksne.
12-18 mdr.	Funktionel leg Barnet tager oftere initiativ til at lege. Det går på opdagelse og er meget interesseret i sine omgivelser. Det øver sig i at kravle/gå væk og komme tilbage. Barnet begynder at bruge legetøjet relevant. Det leger små funktionslege fx hamrer på hammerbræt, stabler 2-3 klodser og vælter eller skiller ad og bygger forfra. Barnet beskæftiger sig med enkle puslespil, byggebægre og stable ringe. Det trækker bevægeligt legetøj efter sig fx legetøj på hjul og biler i snor.
18-24 mdr.	Som om leg og parallelleg Barnet begynder at lege enkle "som om" lege, med små legetemaer ud fra kendte daglige rutiner. Fx lader barnet som om, det hælder fra en kande ned i en kop, mader og putter dukken eller siger brumme lyd, når det kører med legetøjs bil eller tog. Det kan lege alene i længere tid og snakker med sig selv imens. Barnet er optaget af at lege med sand og vand, hvor det fylder i forme og spande og hælder ud. Det vil gerne lege med modellervoks og deltager i bagning. Barnet er optaget af bevægelseslege, hvor det øver sig i fx at gå balance eller at kravle op og at kaste med store bolde. Barnet leger ved siden af andre børn. Barnet viser legetøj frem og tilbyder eller tager legetøj fra andre.
24-30 mdr.	Som om leg og leg med andre børn Barnet efterligner mere detaljeret mor og fars roller i sine lege og "som om" legene udbygges med flere elementer. Fx kan barnet lade som om det vasker hænder uden sæbe og vand eller drikke af kop uden at have en. Det er fortsat optaget af balance-/ bevægelseslege og kan sparke til en fodbold. Barnet søger samvær og leg med andre børn. Det begynder at kunne lege, at det slås for sjov og vil gerne tumleleg. Barnet kan indgå aktivt i gruppeaktiviteter i kortere tid fx rytmiske lege og enkle sanglege.
30-36 mdr.	Rollelege og leg med andre børn Barnet søger leg og samvær med andre børn, og relationen begynder at fylde mere end selve legetøjet. Det leger enkle rolle lege fx med dukker og bamser eller i legekøkken og skaber små historier eller legeforløb. Fx at dyrene på gården får mad eller dukkerne kører på skovtur og har tæppe med. Endvidere leger barnet små handlingsforløb, som det kender fra film og bøger. Motoriske bliver barnet mere optaget af fangelege og tumlelege.
36-48 mdr.	Rollelege, leg med andre børn og konstruktionsleg Barnet lærer at vente på tur og at dele ting med jævnaldrende. Det leger i længere tid af gangen med andre børn, "som om" lege og rollelege med et tema, fx far-mor-børn og doktorlege. Barnet kan spille flere roller i en leg. Det bruger ting i legen, der er beregnet til noget andet fx pinde til at skyde med og laver mad af sand, vand, blade med mere. Barnet begynder at lege udklædningslege. Det begynder at stå mere fast på egne meninger og laver regler i legen, som ændres undervejs. Barnet bliver mere optaget af at bygge og konstruere fx med Lego, magneter og togbaner. Det nyder at hjælpe til med husarbejde.

Det lille barn med autisme og leg

Det lille barn med autisme har typisk en mangelfuld forestillingsevne samt nedsat interesse og forståelse for andres udspil. Det har betydning for måden barnet leger på.

Forestillingsevne betyder, at man kan forestille sig konkrete ting, begreber, personer, handlinger, forløb af noget der skal ske med mere. Det er et indre billede af ens omverden, som blandt andet er værdifuld i forhold til at kunne forestille sig handlemuligheder, vurdere hvad man skal vælge og planlægge, hvordan det skal udføres.

En mangelfuld forestillingsevne bevirker blandt andet, at barnet med autisme er konkret opfattende og ufleksibel i forhold til ændring af legens indhold. Det har svært ved selv at finde på nye ideer samt at udbygge/udvide sine lege. Barnet med autisme leger i mindre omfang som om leg, hvor det fx lader som om det hælder mælk i et glas og drikker. Det karakteristiske for barnets egne spontane leg kan være, at det ofte leger det samme igen og igen. Nogle børn er meget optaget af at undersøge legetøjet evt. med fokus på detaljer eller på sansestimulerende måde. Fx vifter barnet med legetøjet eller betragter hjul på legetøjsbiler helt tæt på. Andre er i særlig grad optaget af at sætte legetøjet op i bestemt orden fx i rækkefølge eller i gruppe efter farve, størrelse eller kategori.

Det lille barn med autisme er oftest optaget af at lege for sig selv og vil lege på sin egen måde. Det er i mindre grad udforskende og eksperimenterende i sin leg. Barnet har ofte vanskeligt ved at indgå i gensidig udveksling af ideer i leg med andre og kan blive forstyrret, hvis andre vil bidrage til legen. Nogle børn forsøger at dirigere andre til at indgå i deres egen model for legen og frustreres, hvis det ikke lykkes. For mange børn med autisme, opstår der let konflikter i samvær med andre børn, fx fordi barnet endnu ikke har lært at vente på tur eller dele legetøj.

En del børn med autisme vil egentlig gerne lege med andre børn, men ved ikke hvordan og kan have svært ved at tage initiativ til det.

Barnet med autisme lærer som tidligere beskrevet på en anden måde. Det eksperimenterer mindre og har vanskeligt ved at uddrage erfaringer og forstå nye sammenhænge. Barnet har brug for hjælp til at udvide sit legerpertoire og legefærdigheder generelt. Dette både med henblik på at kunne lege og beskæftige sig med noget alene og med henblik på at kunne lege med andre børn.

At udvikle leg

Det lille barn med autisme har brug for, at de voksne tager initiativ og viser det nye modeller for leg. Det vil ofte være det mest optimale for barnets læring at introducere nye lege 1:1 med en voksen. Når barnet har lært en leg sammen med en voksen, kan legen efterhånden flyttes til andre steder og foregå med andre voksne. Endvidere kan barnet lære at legen ved siden af eller med søskende eller andre børn alt efter legens karakter.

Barnet har ofte brug for at få skabt et indhold i legen. En genkendelig struktur/ramme kan være med til at øge barnets fokus på legen. Fx at legen foregår det samme sted hver gang, ved det samme bord eller samme legeområde. Den voksnes opgave er at iscenesætte legen og dermed planlægge sted, deltagere, hvilket legetøj, indhold i legeforløbet og tidsrammen.

Det skal gøres tydeligt for barnet, hvilket legetøj der hører til den leg, der skal introduceres fx ved at samle det i en kurv eller lignende. Man kan fx lægge et lille stykke voksdug eller en bakke på bordet til at tydeliggøre for barnet, hvor legen skal foregå. Organiser legetøjet, hvis der er flere dele og opdel det i flere mindre æsker/beholdere. Fastgør evt. med velcro, så det er let for barnet at håndtere legetøjet og for at undgå, at det vælter eller falder på gulvet.

Visuel støtte med en række af billeder som en slags "opskrift" for legen kan anvendes til at lære barnet nye modeller for leg og legeforløb.

Udgangspunktet for valg af fokus og mål for legetræning med barnet er dets motivation, dets nuværende lege og hvad det er på vej til at lære. For mange små børn med autisme er første skridt at styrke barnets interesse for forskelligt legetøj, som er passende for dets udviklingsniveau, samt at lære det at bruge det relevant.

Dernæst kan barnet have brug for ideer til legeforløb, en slags opskrift for hvad der skal ske i legen. Disse legeforløb udvikles og avanceres efterhånden i takt med barnets udvikling.

Nogle børn har brug for at lære nogle nye lege, det kan lege og slappe af med selv. Andre har brug for at lære lege, spil med mere, så det senere kan indgå i dem sammen med andre børn. Dette er meget individuelt og kræver en vurdering og prioritering for det enkelte barn.

Mange gentagelser af de lege, der er udvalgt som fokus, er vigtig for at give barnet forståelse af legens indhold og for at give det sikkerhed og oplevelse af mestring.

Vær opmærksom på at barnet hurtigt kan blive udtrættet, når det udfordres i forbindelse med leg og socialt samspil. Planlæg derfor flere korte legesekvenser, frem for få lange. Sideløbende er det vigtigt at give god plads til barnets egne lege, som det kender og slapper af med.

Ideer til udvikling af leg

SKABE INTERESSE FOR LEGETØJ

Præsenter forskelligt legetøj for barnet og vis hvad det kan med lyd, lys og bevægelse. Vælg det ud som barnet viser mest interesse for og gentag præsentation af disse mange gange. Udvid til mere legetøj i takt med at barnets opmærksomhed og interesse øges.

LÆRE LEGETØJETS FUNKTION

Vælg få nye stykker legetøj ud, som barnet er mest interesseret i, og som det ikke leger med i forvejen. Øv barnet i legetøjets brug fx at trykke på knapper, åbne/lukke, putte i, skovle sand i spand med mere. Barnet kan til en start have brug for, at man fører dets hånd til at betjene legetøjet, indtil det forstår, hvad det skal.

BEGYNDENDE "SOM OM LEG"

Introducer barnet for enkle elementer af "som om leg" ved at vise det fx at lade som man spiser med legemad eller "sandkage", laver mad og rører i skål/gryde, bager kage, dækker bord, øser op og giver til andre. Sæt enkle ord og lyd på.

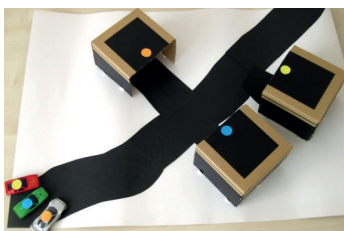
LEGEMODELLER

I det følgende vises eksempler på, hvordan der kan arbejdes med at udvide barnets legerpertoire og færdigheder med enkle legeforløb. Den visuelle støtte og organiseringen af legetøjet har en stor betydning i forhold til at gøre legen overskuelig for barnet, samt giver det ideer til, hvad indholdet skal være. På den måde får barnet svar på: hvad skal jeg, hvor meget og hvornår er legen er færdig?

MADE DUKKE

Legemodellen her har til formål at lære barnet at made dukken. Legen er gjort overskuelig ved at legetøjet sidder fast på bakken med velcro, så delene ikke falder af. Barnet øves i at tage en ting af gangen og først give mad og dernæst drikke til dukken. Ske og sutteflaske puttes i dåsen, når handlingen er udført som tydeligt signal til barnet om, at legen er slut. Selvom legen er kortvarig, er det vigtigt at afslutte legen, når den er udført en gang, og lade barnet gentage ved en senere legesekvens. Det er generelt vigtig læring for barnet at forstå konceptet start/slut med henblik på overblik og for at kunne agere så selvstændigt som muligt i mange forskellige sammenhænge.

ENKEL BILBANE

Bilbanen har til formål at lære barnet at køre med biler. Farvekodningen med prikker på biler og "garage" viser barnet, hvor bilerne skal køre hen. Når bilerne er på plads, er legen slut.

Efterhånden kan banen udvides med flere steder som mål. Det kan være steder barnet kender og har interesse for fx indkøbstur i Føtex, Mc Donald eller Djurs Sommerland.

Når barnet er blevet god til at køre med bilerne, kan legen udvides og varieres fra gang til gang ved, at barn og voksen sammen tegner en bane på et stort stykke papir med forskellige destinationer.

FODRE DYRENE

Barnet lærer en enkel legesekvens, hvor dyrene et af gangen fodres med pizza eller græs og til slut går ned i vandet.

MODEL TIL BYGNING AF TOGBANE

Foto samlet i lille bog viser barnet, med to billeder af gangen, rækkefølgen af hvilke skinner, det skal finde og samle til en simpel rund togbane.

LEG MED FORLØB/SEKVEN

Forløbet i en leg kan øves med et visuelt forlæg/"opskrift". Dette udarbejdet med udgangspunkt i barnets udviklingsniveau, herunder symbolforståelse, samt overblik og forståelse af rækkefølge. Nogle børn kan således bedst overskue at vende et billede af gangen på forlægget, mens andre kan overskue korte sekvenser med fx 3 foto af handlinger i legen med dukken, se billedet nedenfor.

FLEKSIBILITET

Mange af børnene er meget dygtige til at huske det de ser, og nogle kan blive meget fokuseret på at gentage den nye leg helt præcist og med alle detaljer nøjagtigt udført, som det fremgår af forlægget. Ændring af rækkefølgen i det visuelle forlæg, kan derfor ofte være vigtig, når barnet er blevet fortrolig med en ny leg. Det at den voksne bevidst ændrer, på rækkefølgen eller opskriften kan gøre det lettere for barnet at blive mere fleksibel og acceptere forskellige rækkefølger og handlinger i legen. Og således forstå, at legen kan være forskellig.

Eksempler på ændring af rækkefølger på "lege-opskrift"

PARALLELLEG

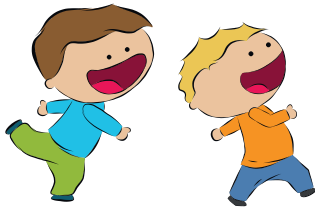
Parallelleg kan til en start øves ved hjælp af 2 ens sæt legetøj. Den voksne leger med legetøjet og viser, hvad man kan gøre med det i enkle sekvenser. Det stimulerer barnets opmærksomhed på den voksne som model og legepartner. Materialet lægger op til imitation, og barnet får via dette ideer til legens indhold fx kan dukken laves, få noget at drikke, bade, sove med mere.

Eksempler på sæt på forskelligt niveau til parallel leg

UDVEKSLING I LEG

Formålet med materialet er at øve barnet i at skiftes til at bestemme indholdet i legen og til at følge den andens ide. Barn/voksen skiftes til at bestemme, hvad dukken skal gøre ved at tage et kort på tavlen og lægge det midt på bordet. Begge leger handlingen med dukken og derefter sættes billedet tilbage på tavlen. Legoklodsens bruges til at vise, hvis tur det er.

Leg med andre børn

Det er oftest lettere for det lille barn med autisme at lege sammen med ét andet barn, frem for flere på en gang.

Barnet med autisme vil have brug for at den voksne skaber rammen for legen, samt sørger for at den samme leg gentages i en periode, indtil barnet begynder at vise genkendelse og deltage i legens indhold og forløb. Endvidere skal den voksne undervejs i legen understøtte barnets opmærksomhed på det, det andet barn gør, ved at vise og benævne. Hvis børnene har legetøj magen til hinanden, mens de fx leger parallelt i sandkassen, kan det understøtte deres opmærksomhed på hinanden.

Mange små børn med autisme kan godt lide at bevæge sig fysisk, og løbeleg er tit en stor favorit. Dette er oftest den første leg, som barnet med autisme kan lege sammen med andre børn. Over tid kan barnets løbeleg udvikles til fx fangeleg, hvor barnet lærer at skiftes til at fange og blive fanget. Løbelegen kan også udvikles til en mere struktureret form for løbeleg sammen med et par andre børn, når barnet forstår at vente på tur. Ved hjælp af visuel markering kan man give barnet et overblik over, hvor løberuten går hen og hvor mange runder, det skal løbe. Fx kan børnene flytte pinde, små sten eller bolde fra en kurv ved start til en anden kurv ved slut. Det kan også være foto, der flyttes fra en kurv og matches ovenpå tilsvarende foto på tavle ved slut.

Hvis barnet er glad for at gynge på fx "rede-gynge" eller bildæk gynge, er det også et godt sted at starte med at øve samvær og dets opmærksomhed på et andet barn.

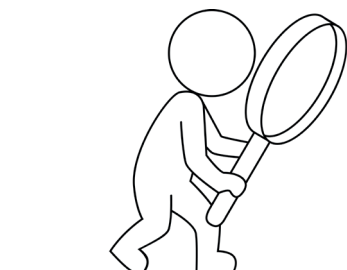
COMPUTER OG TABLET

Mange små børn med autisme er interesserede i at spille spil på computer eller tablet. Ofte er det også noget barnet er rigtig god til blandt andet på grund af en visuel styrkeside. Desuden er der mange gentagelser, som gør spillet genkendeligt og overskueligt for barnet.

Når barnet forstår at vente og skifte tur, kan et fokus være at lære barnet at spille enkle spil, som det kan mestre fx på tablet sammen med et andet barn. For mange børn med autisme kan spil senere være et godt redskab til at udvikle sociale færdigheder og til at indgå i socialt samspil med andre børn.

De voksne skal være opmærksomme på at udvælge egnede spil i forhold til barnets alder, samt spil, hvor turskift kan indbygges. Barnet har ofte brug for først at øve at spille sammen med en voksen, herunder at øve turskiftet.

Kapitel 7. At forstå barnets adfærd og vælge strategi/handling

OM ADFÆRD

Et lille barn med autisme udviser ofte adfærd og reaktioner, som man som forældre ikke forstår eller kender fra andre børn. Barnet kan i forskellige situationer reagere med stor frustration og måske kraftige og længerevarende følelsesudbrud fx ved lyde, berøring, i overgange, ved brud på kendte rutiner eller i ukendte situationer. For at forstå barnets adfærd, må der tages udgangspunkt i de grundlæggende udfordringer, barnet med har autisme har.

ISBJERGET – AUTISME

En måde at forestille sig sammenhænge mellem barnets adfærd og autisme, er at tænke på det som et isbjerg. Det der ligger over havoverfladen er barnets adfærd, det vi ser. Under havoverfladen, hvor den største del af isbjergene ligger, findes årsager og forklaringer relateret til barnets udvikling og dets autisme.

Figur 4. Isbjergmodellen og autisme

Med henblik på valg af strategi til ændringer eller udvikling i en given situation, kan man lave en analyse (undersøgelse), hvor barnets adfærd, sammenholdes med mulige årsager.

Når årsagerne til barnets adfærd klarlægges, vil det fremstå mere tydeligt, hvordan u hensigtsmæssige situationer kan afhjælpes, og hvad barnet har brug for at lære.

Denne analyse af barnets adfærd vil være en løbende proces for de voksne omkring barnet. Jo mere fælles forståelse der er imellem de voksne, jo bedre kan indsatsen ensrettes, og dermed øges effekten af de tiltag, der iværksættes.

Det kan ofte være svært at skelne mellem, hvad der hører til typisk udvikling for et lille barn, og hvad der kan forklares med autismen. Som

rettesnor kan man starte med at tilgodese de udfordringer, barnet har i kraft af sin autisme. Derefter kan man bedre se, hvad der eventuelt er tilbage at tage hånd om. Det mest effektive er at starte med at tage udgangspunkt i helt konkrete eksempler/problemstillinger fra hverdagen, som går igen.

ANALYSEMODEL

Model til analyse af barnets adfærd og valg af handling:

1. Konkret adfærd, hvad ser vi?
2. Hvornår sker det?
3. Årsager/forklaringer?
4. Handling/strategi

Eksempel på analyse:

Adfærd: Barnet skriger og vil ikke ind i vuggestuen ved aflevering om morgenen.

Mulige årsager/forklaringer: Barnet har en anden ide, om hvor det skal hen fx legepladsen, som ligger på samme vej. Barnet ved ikke, hvad der skal ske, når det kommer ind.

Handling/strategi: Når man tager afsted hjemmefra, forberedes barnet på, hvor det skal hen, ved at vise det et billede af vuggestuen. Aftale med pædagogerne om samme genkendelige og motiverende start for barnet hver morgen, når det møder i vuggestuen, samt at barnet vises, hvad der skal ske med et billede.

Skema, som kan bruges til analyse af egne situationer, findes i bilag 4

Litteraturliste

Beyer J, Gammeltoft L. Autisme og leg. Videncenter for Autisme, 2000, 2. udg.

Børne- og Undervisningsministeriet, Danmarks Evalueringsinstitut. Kommunikation og sprog. Viden og inspiration til at arbejde med læreplanstemaet. 2020. <https://www.eva.dk/>

Cumine V., Leach J., Stevenson G. Autisme i førskolealderen, en praktisk pædagogiske vejledning. Videnscenter for autisme, 2004, 1. udg.

Dyrbjerg P., Vedel M. Hverdagspædagogik. 2002.

Fleischer A.M., From K. Forestillingsevnen hos børn og unge med autisme. Udfordringer og indsatser, Dansk Psykologisk Forlag, 2021.

Fleischer A.M., From K. Eksekutive funktioner hos børn og unge. Dansk Psykologisk Forlag, 2018.

Fuentes J., Hervás A., Howlin P. ESCAP practice guidance for autism: a summary of evidence-based recommendations for diagnosis and treatment. European Child and Adolescent Psychiatry, 2020.

Gammeltoft L., Nordenhof M.S. Autisme, leg og social udvikling. Videncenter for Autisme, 2006, 1. udg.

Hannah L. Hvordan man fremmer indlæringen hos mindre børn inden for autismspektret: en praktisk vejledning for forældre og personale i almindelige skoler og daginstitutioner. Videncenter for Autisme, 2004.

Institut for kommunikation og handicap. Barnets udvikling fra 0-6 år. Region Midtjylland 2020. <https://www.sku.rm.dk/publikationer/>

Jørgensen M., Kronborg H. Lille menneske – stor udvikling, 0-3 år. Skalmøje 2020.

Kjærbæk L., Thomsen D.B. Børns sprogtiltagelse. Sproglig udvikling hos danske børn i alderen 0-6 år. Frydenlund Academic, 2022.

Klinger L.G., Klinger M.R., Pohlig R.L. Implicit Learning Impairments in Autism Spectrum Disorders. I New Developments in autism. Vizcaino C.N. m.fl. (red.) Jessica Kingsley Publishers, 2007.

Kruse N.S. Masser af opgaver. Videnscenter for Handicap og Socialpsykiatri. 1. udg. 2011.

Lemcke S. Kan små børn have tegn på ADHD og autisme? Sundhedsplejersken, April 2020.

Lyhne J., Langhoff A.M. Udviklingsbilleder: barnets udvikling fra 0-10 år. Dansk Psykologisk Forlag, 2017, 1. udg.

Møller A. Det er derfor – hvad forældre og andre bør vide om autisme. Autismecenter Nord-Bo, Spektrumshop, 2018.

Peeters T. Autisme fra teoretisk forståelse til pædagogisk praksis. Videncenter for Autisme, 2010, 2. udg.

Poulsen A. Børns udvikling. Gyldendal, 2008.

Roug P., Larsen J. Marte Meo, udviklingsstøttende samspil mellem mennesker. Hans Reitzels Forlag, 2019.
Sommer D., Eg M., Søndergaard S.F., Larsen L. Den nye udviklingspsykologi – et livslangt perspektiv. FADL'S Forlag, 2022.

Sørensen E.U. Små børn med autisme-tidlig indsats. Videncenter for Autisme, 1999.

Trillingsgaard A. Tidlige tegn på autisme – i de tre første leveår. Videncenter for Autisme, 1996.

Watson L.R., Lord C., Schaffer B., Schopler E. Teaching Spontaneous communication to Autistic and Developmentally Handicapped Children. Pro-ed, USA 1991.

Wegloop M.V., Spliid L. Leg med din baby, 0-12 måneder. Politikens forlag, 2014

Vedel M., Pedersen L. Handlemuligheder efter diagnosen. Center for Autisme, 2004, 1. udgave.

Zeng H., Liu S., Huang R., Zhou Y. et al. Effect of the TEACCH program on the rehabilitation of preschool children with autistic spectrum disorder: A randomized controlled trial. Journal of Psychiatric Research, 2021.

Links

Autismeforeningen <https://www.autismeforeningen.dk/>

Autism Research Institute <https://autism.org/>

Autism Speaks <https://www.autismspeaks.org/>

Center for autisme <https://www.centerforautisme.dk/> og for søskende
<http://autizme.dk/>

Fonden Samrådet <https://www.samraadet.org/>

National Autistic Society <https://www.autism.org.uk/>

PECS – The Picture Exchange Communication System <https://pecs.com/>

Socialstyrelsen <https://sbst.dk/handicap/autisme>

Socialstyrelsen <https://vidensportal.dk/handicap/boern-med-autisme>

TEACCH <https://teacch.com/>

Bøger og hjælpemidler

ABC Leg <https://www.abclæg.dk/særlige-behov/autisme>

HandiStore <https://www.handicstore.dk/>

Shoeboxtasks <https://www.shoeboxtasks.com/>

Spektrum www.spektrumshop.dk

Tasks Galore <https://tasksgalore.com/>

Bilag 1.

Autisme.

Hvad er karakteristisk for dit barn?

BARNETS NAVN:

DATO

Socialt samspil og kommunikation:

Forestillingsevne og særlig adfærd:

Hvad er dit barn god til:

Interesser/motivation:

Bilag 2.

Kommunikation

Hvordan kommunikerer dit barn?

BARNETS NAVN:

DATO

Former for kommunikation:

- fysisk med genstande, fagter, peger, andres hånd som redskab
- gråd, lyde, enkelte ord, sætninger
- ikke henvendt eller direkte

Hvad kommunikerer dit barn spontant om?

Hvor kommunikerer dit barn hyppigst?

Hvad har dit barn brug for at lære?

DATO	MÅL	HVORDAN?	NÅET TIL
	1.		Dato:
	2.		Dato:
	3.		Dato:
	4.		Dato:
	5.		Dato:

Bilag 3.

Leg

Hvordan leger dit barn?

BARNETS NAVN:

DATO

Hvad leger dit barn?

Alene:

Sammen med andre:

Hvilket legetøj interesserer dit barn sig mest for?

Viser dit barn forståelse for turskift?

Bytter ting/legetøj, deler legetøj, venter på tur

Efterligner dit barn noget andre gør?

Ideer/ ønsker til nye lege:

Første skridt

Øve:

Evaluerings

Dato:

Justering/ næste skridt:

Bilag 4.

Analyse af adfærd

BARNETS NAVN:

DATO:

1. Hvad ser vi?
Beskriv konkret hvad barnet gør.

2. Hvornår sker det?

3. Årsager/forklaringer?
Nævn mulige. Vurder hvilken/hvilke der er mest fremtrædende.

4. Handling?

